

Priv.-doc. Dr. J. A. Jansons

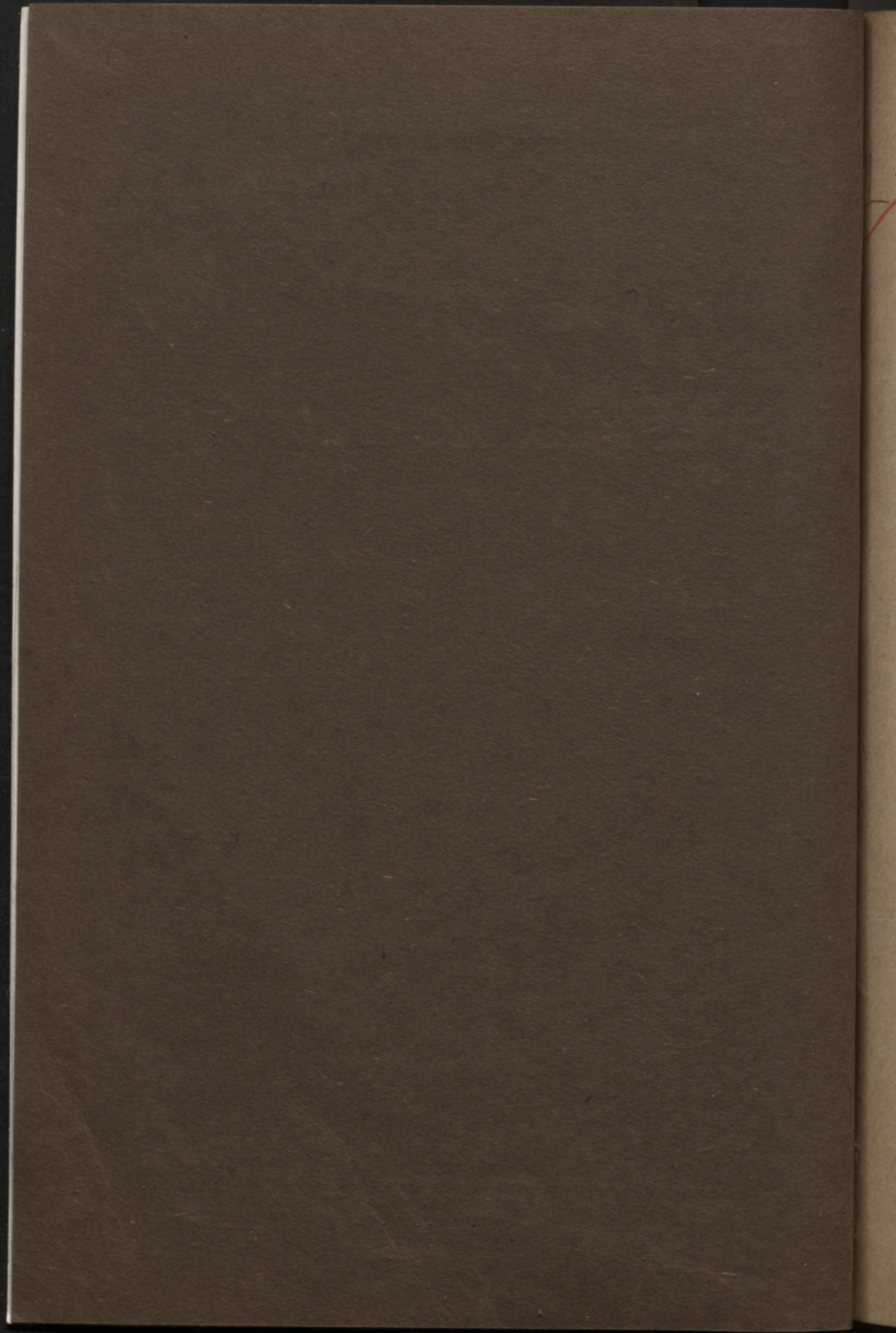
Latv. Nod

400

Maģija latviešu tautas tradīcijās

Rīgā, 1937.

Valtera un Rapas akciju sabiedrības apgāds.

m/f v.c

8
229

Latv. Nod.

Priv.-doc. Dr. J. A. Jansons

Maģija latviešu tautas tradīcijās

Rīgā, 1937.

Valtera un Rapas akciju sabiedrības apgāds.

810.9-18

Atsevišķs novilkums no
žurnāla „Audzinātājs“
1937. g. № 3 un 4.

Parb 63. 03 10067042
I. V. B.
In 351244
Parb. 20711 96
(11) CK

Iepazīsimies šeit galvenos vilcienos ar kādu raksturīgu nodaļu mūsu veco laiku literatūras vēsturē! Proti: ar to dzejas nodaļu, kas ir izaugusi uz maģijas pamatiem.

Vecie laiki Eiropas tautām ir savu nacionālo kultūru laiki. Šais nacionālajās kultūrās blakus parastajai saimnieciskās, sabiedriskās un gara (religiskās, ētiskās un aistētiskās) dzīves kultūrai pastāv arī *maģiskā kultūra*. Tā ir izaugusi no prīmītvā cilvēka gara dzīves savādībām; tādā kārtā tā — līdzīgi reliģijai, ētikai, aistētikai — ir viena no gara kultūras nozarēm. Maģija ir tik svarīgs faktors tautu veco laiku kultūrā, ka tā kļūst par kārtotāju faktoru ne tikai saimnieciskajā un sabiedriskajā dzīvē, bet arī reliģiskajā un aistētiskajā (izņemot ētisko dzīvi, jo maģiskās un ētiskās rīcības principi ir nesavienojami un viens otru izslēdz; pie šīm — maģijas un ētikas — attiecībām atgriezīsimies vēl raksta beigās). Maģijai ir tik liela nozīme tautu kultūras vecākajos slāņos, ka tie bez maģijas parašu pazīšanas nav nemaz saprotami. Tāpat tas ir ar dzeju, kas pieder šiem kultūras slāņiem.

Konversācijas vārdnīcā par maģijas izplatību rakstīdams, K. Straubegs saka, ka nav nevienas tautas, kas nepazītu maģiju. Tā tas ir — *vecajos laikos*.

Vidus laiki — Eiropas tautām ir kristietības laiki. Tie nostājas naidīgi pret vecajiem laikiem, sevišķi šo — veco — laiku reliģiskās un maģiskās kultūras dēļ, kas no kristietības viedokļa tiek apzīmogota ar vārdu *pagānisms*. Un tomēr: kristīgie viduslaiki saņem no vecajiem laikiem maģijas jo bagātīgu mantojumu.

Vidus laikos un vēl jaunlaiku sākumā maģija sajaucas ar kristīgiem jēdzieniem un priekšstatiem. — Tādā kārtā maģija viduslaikos internacionālīzējas, tāpat kā visas citas tautu nacionālās kultūras vērtības. Un taisni tad — viduslaikos un humānisma laikmetā — maģija Eiropā uzplaukst tā, kā vēl nekad agrāk nebija plaukusi.

Arī pie mums šī internacionāli-kristīgā maģija ir pazīstama. Bet ar šo pie mums sastopamās maģijas nodaļu mēs šoreiz nenodarbosimies.

Prof. K. Straubergs rakstā «Buŗamie vārdi» (Senatne un māksla) I) latvieŗu dzīvē sastopamās burvju formulas iedala tā:

- 1) kristīgās formulas,
- 2) kabalistiskās burtu formulas (Sator),
- 3) dziesmu grāmatas un bībeles teksti,
- 4) leģendās bez krist. elementa,
- 5) atsevišķi teksti no lielajām burvju grāmatām un
- 6) formulas latvieŗu taut. dziesmu pantmerā.

Mūsu uzdevums šoreiz ir — apskatīt tikai pēdējās formulas, t. i. — mūsu veco laiku latvisko maģiju; to darot, 1) mēģināsim noteikt šīs latviskās maģijas raksturīgākās izpausmes formas dzīvē un dzejā, 2) lūkosim noskaidrot maģijas un citu kultūrsfairu savstarpīgos sakarus latvieŗu dzīvē un dzejā.

Literātūrvēsturnieka pirmais un svarīgākais uzdevums ir saprast un darīt saprotamus laikmetu centienus, laikmetu garu un ideoloģiju, lai varētu rādīt, kā no attiecīga laikmeta gara izaug un izveidojas šī laikmeta dzeja savā saturā un formā.

Mēģināsim izprast latvieŗu veco laiku maģisko kultūru, pa daļai aizķerot arī citas latvieŗu kultūras sfairas, jo maģija, kā jau sacījām — nestāv atsevišķi: tā ir saistīta ar visu laikmeta kultūras kompleksu, sevišķi ar saimniecisko, sabiedrisko un reliģisko dzīvi.

I.

Kas ir maģija jeb — ar latvisku vārdu — burvju māka? Uz kā tā dibinās? Kādā veidā un kādos apmēros tā parādās latvieŗu dzīves un dzejas tradīcijās, ŗaurākā nozīmē — latvieŗu tautas dziesmās?

Maģijas būtību, kā visu principiālu lietu būtību, ir grūti bez iebildumiem ietvert īsā definīcijā. Tas ir jo grūtāki vēl tāpēc, ka zinātnieki vēl nav vienis prātis par to, kas īstī savā būtībā ir maģija.

Tā iemesla dēļ mēģināsim pēc iespējas vienkārši pieiet maģijas jēdzienam, nemaz necenŗoties sniegt tādu definīciju, kas varētu visus apmierināt. Konkrēta iepazīšanās ar paŗu lietu vienmēr ir svarīgāka nekā ŗāda vispusīga definīcija, kas lietas noskaidroŗanai dod visai maz. — Vācu zinātnieks R. Tarnvalds (Psychologie d. prim. Menschen, 291) maģiju tā definē: burvju māka (Zauber) ir mēģinājums ietekmēt dabu ar nepietiekoŗiem līdzekļiem; tās izcelŗšanās izskaidro-

jama ar spriešanas nespēju, ar tehnikas un pareizu ieskatu trūkumu. L. Adamovičs (Ceļā uz pilnību, 8) par šo pašu priekšmetu domā tā: «Maģija dibinās uz pārliecības, ka ar īpašiem līdzekļiem un paņēmieniem iespējams mēchaniski savaldīt un kalpināt pārdabīgos spēkus; maģijas tehnika faktiski tomēr nepietiekoša.» Abi šie autori maģijai pieiet no primitīvā cilvēka mentālītātes viedokļa, kritizējot gan pašu šo mentālītāti, gan šīs mentālītātes tehniku burvju mākas lietošanā. Bet vai tas būtu vienīgais un īstais veids, kā saprast maģiju? Nē! To var definēt arī, izejot no tās centien mērķa, pie tam nostājoties ne kritiski, ne mūsu kultūras viedoklī, bet paša primitīvā cilvēka dzīves viedoklī. Tādā gadījumā varētum sacīt, ka maģija ir māka, ar kuņas palīdzību primitīvais cilvēks īpatnē ceļā ar specifiskiem līdzekļiem ietekmē cilvēkdzīvi un dabu, lai — no vienas puses — iegūtu sev (vai savam klientam) kādu vēlamu labumu un — no otras puses — lai atvairītu no sevis (vai sava klienta) kādu ļaunumu, pieburot, t. i. — novēlot, šo ļaunumu vienā vai otrā gadījumā kādam citam cilvēkam (resp. viņa īpašumam). To maģijas daļu, kas sprauž sev par mērķi kaitēt cilvēkam un to apburt, sauc *melno* maģiju; *baltā* — turpretim ir tā, kas grib apburtajam līdzēt un burvību ar pretburvību apkaņot. Gadījumu vairumā melnā maģija stāv sakarā ar ļauniem spēkiem, bet baltā ar labiem.

Pamati, uz kā maģija dibinās, tāpat kā visām mākām, zinātnei, reliģijai un morālei, ir meklējami, zināms, cilvēka mentālītātē, cilvēka psihē.

Bet kad nu jānoteic tā gara dzīves sfaira, uz kuņas bazējas un no kuņas sūc dzīvības spēku maģija, tad zinātnieki sadalās divās pretējās grupās.

Vieni šo pamatu meklē *gribas*, otri — *prāta* un atziņas sfairā.

No maģijas *voluntārās* teorijas pārstāvjiem te minēsim vācu etnologu *šurcu* (Schurtz: Urgeschichte, 601), kas domā, ka visas maģiskā rituāla darbības nolūks ir koncentrēt gribas spēku, ar kuņa palīdzību burvis sasniedz ietekmes pārdzīvojuma illūziju. Vēlāk tikai rodoties teorijas, kas izskaidro šādas ietekmes iespējamību. Griba (vēlēšanās) tomēr ir šo teoriju pamatā. («Der Wunsch ist dabei des Gedankens Vater», 601).

Citu iespēju gribas koncentrācijai *šurcs* redz maģiskajā vārdā un rakstā. Vēlēšanās — viņš saka — skaidri un svinīgi izrunāta vai uzrakstīta rada lielāku pārdzīvojumu, nekā kad tā tiek tikai domās lolota. Sakarā ar to tās piepildīšanās šķiet iespējamāka. Šādā kārtā ceļoties burvju panti un dziesmas, kā arī lāstu un svētības formulas (Urgesch., 601).

Uz šiem pašiem voluntārisma pamatiem stāv vācu reliģijas zinātnieks — Bēts (savā grāmatā Religion u. Magie); viņš maģiju definē kā «vienkāršu un neapslēptu vēlēšanās objektīvējumu cilvēka priekšstatu pasaulē»... (pag. 205). Vēlēšanās un vēlēšanos eventuāla piepildīšanās — te Bēts domā atradis maģijas sākumus.

Šai domai ir daudz patiesības. Par to liecību nodod daudzi latviešu burvības vārdi, kuŗos izskan tieši un nepārprotami izteikta vēlēšanās, kā to no šādiem (manis paša savākiem) materiāliem redzam:

Ja grib, lai vējš ceļas, tad vajaga pakustināt koku un teikt: žū, žū, vējiņ, kustini kociņus.

(Teicis A. Piebalgs — Paņemunes pag.)

Citā gadījumā:

Ja grib, lai vējš ceļas, tad uzkāpj salmu kaudzē un svilpo.

(Teicis A. Piebalgs — Paņemunes pag.)

Kad saule aizmācas, tad, lai tā spīdētu, jāsaka vairākas reizes šādi vārdi:

«Spīguļo, saulīt, spīguļo, saulīt,
Met melnu jūrā, velc baltu mugurā,
Spīguļo, saulīt, spīguļo, saulīt!»

(Teikusi Olga Pelēce — Jaunpiebalgā.)

Lai būtu daudz piena un kreima, tad Lielās piektās rītā priekš saules lēkta jāpaņem slaucene un kaŗote un jāiet tā kaimiņa daļā, kuŗam grib pienu atņemt, un jā-saka, krējot rasu ar kaŗotī slaucenē:

«Man tas pieniņš, man tas sviestiņš,
Tev tās zilās sūkaliņas.»

Tad pašam to vasaru ir daudz piena un kreima, bet kaimiņiem maz.

(Teikusi M. Macpāne — Alsungā.)

Lizumā ar tādu pat nolūku saimniece priekš saules lēkta Lielās Piektdienas rītā, jāteniski uz veldenes lek-dama, skaita:

«Pikiem, māliem manā ķērnē,
Nāburgmātei plikām sulām.»

(Teikusi M. Rumpe — Lizumā.)

Lai maize labi rūgtu, pēc samīcīšanas to nogludinot un ar miltiem apkaisot, skaita:

«Rūgsti, mana maizīte,
Kā vilnas pūriņš,
Kā vilnas pūriņš,
Kā arājevēders.»

(Teikusi M. Rumpe — Lizumā.)

Ja govij atrodas teļš un tas ir bullītis, bet nākošā gadā grib, lai būtu gotiņa, tad vajaga govij ar kaņoti sist pa pieri un teikt:

«Šogad bullītis, citu gadu gotiņa!»

Tad nākošā gadā būs gotiņa.

(Teicis V. Krieviņš — Daugmales pag.)

Ķīseli vārot, lai tas ātrāki sabiezētu un būtu labi ciets, jādzied:

«Riku, raku, ķīseli, ar nazi griežams,

Ar nazi griežams, ar cirvi cērtams,

Ar kaltu kumeļu pa virsu braucams.»

(Teikusi L. Rone — Ikšķilē.)

Lai rutki būtu garšīgi, tad, tos klapējot, sauc: «Rūgtums ārā, saldums iekšā!»

(Teicis B. Daņilovs — Kacēnos.)

Aumeistaros senāk gājuši no mājas uz māju, blūķi līdz vilkdami, kurmjā dzinēji. Citu dziesmu starpā arī tāda tikusi dziedāta:

«Tiš, tiš, kurmīti, no mana dārza,

No mana dārziņa — kundziņa dārzā.»

(Teikusi E. Vandere.)

Bērnu kristījot, tam pietin klāt dālderu, lai tas būtu bagāts.

(Teicis Mazuļu Jūlijs — Līgatnē.)

Ka grib, lai lietus līst, tad slakās ar ūdeni.

(Teicis R. Līkais — Paņemunes pag.)

Visos šais gadījumos ir gaiši saskatāma viena un tā pati vienādā veidā skaidri un noteikti izpaudusies *vēlēšanās* — celt un vairot savu dzīvi. Šinī gribā — pievilkt savai dzīvei svētību kaut uz kaimiņu rēķina un atvairīt no tās ļaunumu — daļa zinātnieku saskata maģijas sākuma pamatu un tās īsto būtību. — Tagad, kad intelektuālā un modernā kultūra mūsu dzīves celšanas gribu ir stipri vājinājusi vai pat iznīcinājusi pavisam, mēs, zināms, nevaram vairs labi saprast, ka uz cilvēka radītājas gribas pamata var notikt burvju mākas illūzijas brīnums¹).

Citi zinātnieki, turpretim, maģijai pieiet no *racionālisma* viedokļa un tādā kārtā izskaidro tās izcelšanos un iespējamību.

Šo racionalisma teōriju pārstāv pazīstamais angļu zinātnieks *Frēzers* (Frazer) savā vairāksējumu grāmatā «Zelta

zars» (The Golden Bough) u. c. rakstos, zviedru — Nilsons, franču — Lévy-Brühl's, vācu Turnvalds u. c.

Nilsons šai sakarā tā izsakās: Magijas pirmsākums (Urquell) ir kļūdas, ko cilvēks pielaiž pirmajos nedrošajos mēģinājumos saistīt savā starpā parādības, pie kam nejašu kopā sagadišanos *samaina ar cēlonisku sakarību* (Prim. Rel., 12).

Kā tas notiek, to vēlāk redzēsim!

Turnvalds domā (par to jau agrāk runājām), ka magija ceļas no cilvēka ieskatu nepareizības, kritikas nespējības un tehnikas trūcības (Psych. des prim. Menschen, 291).

Šai *racionalisma* teorijai ir tikpat daudz taisnības — kā magijas *voluntārajai* teorijai. Te jāievēro, ka šie divējādie viedokļi nekādā ziņā viens otru neizslēdz, bet gan tikai savstarpīgi papildina. Voluntārais un racionālais viedoklis ir tikai dažādas pieejas vienam un tam pašam magijas būtības jautājumam.

Kā tad nu motivējama šī pēdējā (racionalisma) pieeja?

Cilvēka zooloģiskais apzīmējums ir homo sapiens. — Tieksme saprast, zināt — raksturo cilvēku. Šai tieksmē izpaužas cilvēka gars un inteliģence, ar ko cilvēks paceļas pāri citām dzīvām būtnēm. Vecākā atbilde uz dzīves kas? un kā? jautājumiem ir magiskā atbilde. Tādā kārtā: vecākā no pasaules izpratnes un atziņas teorijām ir — no šī homo sapiena mentālītātes izaugušā magijas teorija. Šai sakarā K. Straubergs, uz Frēzeru balstīdamies, domā, ka «magija ir pirmais mēģinājums saprast pasauli un izlietot šo pasaules saprašanu savā labā; magijā ir pirmās zinātniskās tieksmes»... (Piezīmes pie dažām latv. burvju grām. I. M. M. 1923., pag. 805).

To, kas ir šīs magiskās pasaules izpratnes būtība, labi izskaidro jau pieminētais Lévy-Brühls (savā grāmatā Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures). Primitīvā

¹⁾ Sekojošas un tām līdzīgas t. dziesmas rāda mums šo pašu varo dzīvības gribu no citas puses:

Bērziņš augs uz akmeņa
Liela ceļa malīnā:
Zīda saknes, zelta zari,
Sudrabiņa lapiņām.

Skaista puķīt' i ziedēja
Uz pelēka akmentiņa.
Tur saviņa bārenīte
Vedamo vainadziņu. 4654.

34066.,

Tā ir dzejas valoda un tēli, kas veidojušies uz nevājinātās, uz nesalauztās primitīvi-dabiskās dzīves gribas pamatiem. Šāda pāri kūsājoša rādīšanas dziņa lika teikās bērniem piedzimt no lāčiem, ķēvēm etc. Un citreiz atkal kalējs tos izkala savā darbnīcā.

cilvēka dzīves uztveri viņš redz izveidojamies 1) uz *participācijas* likuma un 2) *preloģiskās domāšanas* likuma pamatiem.

Participācija — piedalīšanās, dalības ņemšana, saistība kādā kopdalībā. Primitīvais cilvēks domā un tic, ka starp personām, lietām un notikumiem, kas no mūsu viedokļa neatrodas nekādā sakarā, pastāv noslēpumaina saistība un savstarpīga (tikai primitīvajam prātam) pilnīgi saprotama iedirbe; tā primitīvajam cilvēkam ir daudz svarīgāka nekā viņa neievērotā attiecīgo lietu kauzālā sakarība, kuŗas vietā tad stājas šīs participācijas noslēpumainās saites²⁾.

Preloģiskā domāšana ir — ar citiem vārdiem runājot — *asociatīvā domāšana*: priekšstatu savstarpīga saistišana domu pavedienā uz *līdzības* un *tuvuma* jeb saskares asociācijas pamata. Ko tas nozīmē, lai rāda daži tautas tradīciju piemēri:

Aitas jācērp *ievu ziedā*, tad vilna *tik balta kā ievu ziedi*.
(E. Šneiders — Alūksnē.)

Kad aitas cērp, tad jāvēra *bieza putra*, lai aitām *bieza vilna*.
(Ieva Irbe — Kārļu pag.)

Pirmos miežus sējot, pusdienai jāvēra *cūkas aste*: tad miežu vārpas izaug *tik gaŗas kā cūkas aste*.
(J. Bikša — Daugmalē.)

Kāpostus dēstījot, vagas galā noliek *lielu apaļu akmeni*, lai galviņas augtu *lielas un cietas*.
(O. Pelēce — Jaunpiebalgā.)

Tie visi ir maģiski riti; to izpildīšanu ir diktējusi *vēlēšanās*, lai izaugtu balta vilna, bieza vilna, gaŗas vārpas, cietas un lielas kāpostgalvas. Šīs vēlēšanās piepildīšanās ir saistīta ar kādu kaut kādā ziņā *līdzīga* (analogā) darījuma veikšanu. Šai sakarā primitīvajam cilvēkam — pēc E. Lēmaņa (*Die Anfänge der Religion etc.*, 11) — «līdzība var vienmēr un visur iedarboties kā cēlonis», jo «tāda ir viena no pri-

²⁾ Ka tādas participācijas saistības var primitīvajā sabiedrības dzīvē izveidoties un pastāvēt, to rāda Ed. Virza savos „Straumēnos“. Cilvēku dzīve Straumēnos ir saaudusies jo cieši kopā ar visas dabas dzīvi. Katra dabas parādība kaut ko nosaka cilvēka dzīvē: „Dabas lielā grāmata viņiem (Straumēnu ļaudīm) bija bez noslēpuma, un zvaigžņu tecēšana, mēneša dilšana un augšana, saules grieži, akmeņi, koki un putni runāja viņiem saprotamu valodu, kas viņus mācīja un biedināja, un padarīja viņu darbu neikdienišķu“ (Straum., 101). Citā vietā lasām, ka saimnieks sapratās ar zirgu, katrs savā valodā runādams (295), zirgi sajuta sevi līdzīgus ļaudīm, ar ko tie strādāja vienu darbu (116); Kalpu Jēcim bija kaut kas kopīgs ar aitām — šiem sprogainajiem radījumiem (56). Tā mēs skaidri jūtam, ka Straumēnos stiepjas „slepeni tuvības pavedieni“ cilvēku un lopu (resp. dabas) starpā (212). Šie slepenie tuvības pavedieni, kas cilvēka dzīvi saista ar dabu un dabas dzīves parādības savā starpā, ir tas, ko Lēvy-Briühls apzīmē ar vārdu participācija.

mitīvās loģikas savdabībām, ka tā (prīm. loģika) atrod kauzālītāti tur, kur mēs saskaņā ar savu atziņu varam runāt tikai par priekšstatu asociācijām».

Līdzīgi maģiski aplēsumi var notikt arī uz *ačgārnas* analogijas pamata, piemēram:

Ja, pa ceļu ejot, dzird, ka zīle kliedz pa *labi* roki,
— *slikti* izdosies; ja zīle kliedz pa *kreisi*, — izdosies *labi*.

(M. Brīdaka — Jaunrozē.)

Tomēr šādu uz pretstata līdzības dibinātu ticējumu vai burvības darījumu, salīdzinot tos ar *tiešās* līdzības rītiem, ir samērā visai maz.

Otra lielā maģisko ticējumu un darījumu grupa pamatojas uz *tuvuma* jeb saskares asociācijas, kā to rāda sekojošie piemēri:

Kad kaķis pārskrej pār ceļu, — gaidāma nelaime.
(E. Gulbe — Kārdabā.)

Kad mušas vasaru stipri kož, būs lietus.
(A. Ūdre — Paņemunē.)

Kad rudeni labības gubās daudz peļu, tad nākošais gads būs bada gads.

(K. Kalniņa — Katvarā.)

Ja rudeni daudz sēņu, tad nākamā gadā sagaidāma slikta labības raža.

(H. Laimiņš — Druvienā.)

Kāds ir ievu ziedu laiks, tāds ir rudzu ziedu laiks.

(M. Brīdaka — Jaunrozē.)

Šeit kaķa pārskriešana pār ceļu un nelaime, mušu košana un lietus, peļu daudzums rudeni un nākošais bada gads etc. ir saistīti cēloniskā sakarībā uz pieskares asociācijas pamata. Reizi kaķis bija pārskrējis pār ceļu, un bija sekojusi nelaime. Otrreiz kaķis bija pārskrējis, un tu atkal pēc tam saskatīji kādu neizdošanos savās darīšanās. Tā kaķa pārskrējiens pār ceļu, vests sakarā ar nelaimi, varēja izveidoties par tās cēloni. Vēl skaidrāks piemērs te ir mušu košana un lietus; karstās vasaras dienās ne vienam vien cilvēkam un ne vienu reiz vien tā bija gadījies, ka šīs divas parādības sekoja viena otrai. Un Turnvalds par tādiem gadījumiem ļoti pareizi saka: «Das unkritische Denken der Menschen ist stets geneigt, das wiederholt Vorausgehende als Ursache für das Nachfolgende anzusehen.» (Psych. des prim. Menschen, 292.)

Tādā kārtā uz primitīvā cilvēka nesalauztās dzīves dziņu (gribas) un savdabīgās domāšanas pamata ir veidojušies mums no loģiskā veidokļa nesaprotamie, asociatīvie priekšstatu saistījumi un uz tiem dibinātie maģiskie spriedumi.

II.

Uz homo sapien'a participācijas ticības un viņa preloģiskās domāšanas pamata pretēji A. Švābes spriedumam (konversāc. vārdnīcas rakstā — Burvība) gan vēl nevar izveidoties maģija šī vārda īstā nozīmē; uz šī pamata izaug tikai maģijas jeb burvju mākas priekšpakāpe — tā sauktie *ticējumi* jeb *pasīvā* maģija. K. Straubergs (savā konversāc. vārdnīcas rakstā — Maģija) ticējumus iedala pasīvās maģijas grupā, kam pretī nostājas *aktīvā* jeb īstā maģija.

Kas ir ticējums? Tas ir preloģisks spriedums, dibināts uz participācijas ticību, sakarā ar ko pēc vienas konstatētas lietas vai parādības var noteikt otru vēl nenotikušo, nākošo, kuŗa stāv ar pirmo cēloniskā sakarā. Lai varētum runāt ar kādu konkrētu piemēru, ņemsim visā Latvijā pazīstamo ticējumu: Vakarā saule noiet sarkanos padebešos — rīt būs vējš. Pirmā zināmā parādība te ir degošā saulrieta debess. Otra nezināmā — rītdienas vējš. Uz participācijas ticības pamata šīs parādības ir savā starpā saistītas. Preloģiskā domāšana (uz pieskares asociācijas pamata) nosaka šo divu parādību sakarības (cēlonisko) veidu.

Ticējums atšķiras no īstās maģijas ar to, ka ticējumā ir dota tikai nākošā notikuma zināšana. Te vēl nav gribas šī notikuma sekas sev pievērst vai no sevis atvairīt. Maģijā taisni aktīvā veidā parādās šī griba (labu pievērst, ļaunu novērst). Ticējumā cilvēks ir pasīvs, maģijā vienmēr aktīvs.

Tāpēc *īstā (aktīvā) maģija* var izcelties tikai tad, ja prīmīvajam cilvēkam 1) blakus viņa preloģiskajai domāšanai un 2) participācijas ticībai piemīt vēl vienas ticības veids, proti: ticība, ka cilvēkā iemīt spēki, vara, lai iespaidotu lietas (arī cilvēkus, garus un pat dievus!). Jau minētais *Turnvalds* to uzskata par maģijas priekšnoteikumu («Voraussetzung des Zaubers bildet ein gewisses Selbstgefühl des Könnens»). K. Klēmens (Clemen — Deutscher Volksglaube u. Volksbrauch, 52) šo domu apstiprina, tā spriedams: die Magie beruht auf dem Glauben, dass man die höheren Mächte beeinflussen, ja zwingen könne.

Tā tas ir no vienas puses: *cilvēkam piemīt noslēpumains spēks*. No otras puses — *visa daba ir pilna šādu spēku³⁾*. Latviešiem tādi, piem., ir Ļauna diena, Nelaime, Drudzis u. c.

³⁾ Šai sakarā K. Straubergs raksta: „Maģijas pamatā ir uzskati, ka dabā ir pārdabiski spēki... Pirmatnējais cilvēks var šos — spēkus iespaidot ar savu spēku un darbību, un tādā kārtā viņa spēks un vara attiecībā uz dabu top neaprobežoti... (Piezīmes pie dažām latv. burvju grāmatām I. M. M. 1923., pag. 805.)

slimības. Tie cilvēkam jāprot sev par labu vērst, bet pretējā gadījumā (ja tas nav iespējams) jāprot atvairīt. Ļauna diena, piem., tā tikusi atvairīta:

Lai jaunajam pārim būtu laimīgs mūžs, tad pēc pirmās kāzu nakts, mēnesim rietot un saulei austot, kad jaunie vēl guļ, vedējmātei vajag, ejot no istabas uz klēti, laistīt ūdeni uz taka un sacīt vārdus:

«Es palēju lielu pelci
Pie bāliņa nama durv',
Lai noslīka ļauna diena
Ar visāmi asarāmi!»

(V. Bērziņa — Priekulē.)

Zibens visumā ir negatīvs, dzīvei naidīgs spēks, bet ar savu ziņu to var izmantot pozitīvu nodomu sasniegšanai: kad zobī sāp, tos izbaksta ar skaidiņu, kas ņemta no zibens sasperta koka, un sāpes pāriet (E. Jēpe — Palsmanē). Vēl naidīgāks dzīvei ir viss tas, kas saistās ar mironi, bet mirona kauls ar to spēku, kas tajā iemīt, ir labs līdzeklis pret kārpām. Tādā kārtā redzam, cik svarīgs maģijā ir noslēpumainā spēka moments. No šī viedokļa nebūs nepareizi, ja maģiju definēsīm kā ticību bezpersoniskam spēkam. Amerikāņu etnologs *Kings* (*King — The Supernatural, its Origin etc.*, 35—38) ir pirmais, kas atzīst šos nepersoniskos spēkus par bazi, uz kuņas atvasināta visa maģijas pārdabiskā teorija. Arī franču sociologi *Ibērs* un *Mauss* (*Hubert et Mauss — Esquisse d'une Theorie générale de la Magie*, 108—122) nostājas uz tā paša pamata, ņemdami melanēziešu «manas» jēdzienu kā šī bezpersoniskā spēka galveno piemēru. Ar šo brīnišķo spēku viņi izskaidro maģiskās kauzālītātes neierobežotās iespējas (resp. izskaidro maģiskās domāšanas iespēju). — Fausts, bībeli tulkojot, meklēja, kā vāciskot *logos'u*, kas bijis visa sākumā. Starp citu viņš nonāca arī pie formulas: *Im Anfang war die Kraft*. No maģiskā cilvēka viedokļa tas ir vienīgi pareizais pasaules pamatu jautājuma atrisinājums.

Tā tad cilvēkam jābūt spējīgam iejaukties dabas dzīvē, lai to veidotu un grozītu tās spēkus sev par labu. Tas ir tik svarīgs noteikums, ka, liekas, ne katrs cilvēks spēs un varēs nodarboties ar maģiju. Tomēr tā nav. Vienkāršajam cilvēkam saskaņā ar viņa gara dzīves jau apskatītajām īpatībām tas nav nekāds smagais noteikums. Ikdienišķos gadījumos, kā saka — savām vajadzībām, katrs ir spējīgs kopt šo burvības mākslu. Svarīgāko maģijas darījumu izpildītājs (piem. slimību dziedētājs) katrs tomēr nevarēja būt. Te tāpat kā citām tautām arī latviešiem bijuši savi speciālisti.

No prof. P. Šmita Latviešu mītoloģijas (65—66) dabūjam zināt, ka pēc tautas dziesmu ziņām šie latviešu magi saukti par burvjiem (16072, 20743), zavetniekiem (16072, 20742), zinteniekiem (16072, var.), burteniekiem (21051), sāls pūtējiem, vēdera laītītājiem (18309, 20998) u. citādi.

Kā iespējama cilvēka iejaukšanās dabas dzīvē? Tas notiek, iespaidojot vienu cilvēkam pieejamu lietu, kuŗa, uz participācijas un preloģiskās domāšanas principa dibinoties, stāv cēloniskā sakarā ar citu — cilvēka fiziskajam spēkam un jutēkliem neaizsniedzamu lietu.

Tā, piemēram, pat Rīgā vēl tic, ka atrasts pakavs nes laimi. Tādēļ tādu pakavu kā laimes cēloni pienaglo pie veikala vai mājas sliekšņa (tā ir tā cilvēkam pieejamā lieta), lai tādējādi nodrošinātu nākotnes labklājību (cilvēka fiziskiem spēkiem neaizsniedzamo lietu). — Tāpat, ja grib novērst pērkona negaisu, vajag maizes krāsns kruķi un slotu salikt krusteniski; tad pērkona mākonis izjuks, un lietus tai vietā nebūs (R. Kalniņš — Garozā). Visai plaši Latvijas novados bijis pazīstams jaungada maģisks darījums — likt zivju zvīņas naudas makā; ar to tiek uz līdzības principa pamata nodrošināta visam nākošajam gadam iztikšana naudas ziņā.

Maģijas rituāls var izpausties vai nu burvības vārdos vai darbos. Tirā vārda maģija pavada vienu vai otru ikdienas darbu ar nolūku to veicināt⁴⁾. (Jāievēro, ka pati darbība, kas šai gadījumā notiek, nav maģiska!). Šīs kategorijas burvības latviešu dzīvē un tautas dziesmās ir sastopamas diezgan bieži. Daži vārda maģijas piemēri:

Lai putra nepiedegtu, tad, to vārot, jādzied:

Kūsā, katliņ, met mutulīti!

Vecais danco raibām biksēm.

(Eglentālu Ruta — Renģē.)

Ja grib, lai govīm būtu daudz piena, tad slaucot jādzied:

Rietu, rietu, mana govš,

Pilni pupi balta piena, :,

Pilns vēders zaļas zāles, :,

Pilni ragi āboliņa.

(Eglentālu Ruta — Renģē.)

⁴⁾ Maģiskais vārds atšķiras no ikdienišķā ar to, ka pirmajam piemīt spēks, tas brinišķais spēks, par ko jau agrāk runājām. Tāpēc maģiskie vārdi ir stīpri; tas redzams arī no kādas t. dziesmas:

Šam bij vārdi, tam bij vārdi,

Man patiesu stīpri vārdi:

Duru mietu Daugavā,

Apturēju ūdentīņu. 34131.

Tādā pat nolūkā, govīs slaucot, dzied vai saka:

Mīļa Māra, atsēdies	Caur Māriņas zīda krēslu —
Savā zīda krēslīnā —	Tur pieniņš cauri tek,
Savā zīda krēslīnā	Tur pieniņš cauri tek,
Manā govju laidarī.	Burbulīšus mētādams.

Es tev lūdzu, svēta Māra,
Dod man vienu burbulīti;
Es to piena burbulīti
Doš' savai telītei.

(L. Neimane — Ikšķilē.)

Stabuli maucot, lai miza ātrāk atlektu, dzied vai skaita:

«Til, til, kociņ', atlec, ādiņ',
Vīlcam kauliņš, man tā ādiņ'.»

(Reinbachu Erika — Vecpiebalgā.)

Brīvzemnieka latv. etnografijas materiālos šī pati burvība tā skan:

Maucies, maucies, stabulīte,
Citā gadā vairs nemauksū.

(Nr. 592, 184. lpp.)

Pie šīs burvību grupas pieder arī iepriekš citā sakarā minētie vārdi, lai saule spīdētu («Spīguļo, saulīt... 6. lpp.), lai maize labi rūgtu un lai ķīselis izvāritos labi ciets (7. lpp.). Barona dainās atrodam tādu tīrā vārda burvības skaistu piemēru: Jaunas pastalas pirmo reiz kājās aujot, skaita šādu pantiņu:

Ābas labu ieraugiet,
Ābas ļaunu izbēdziet,
Ābas dubļus izminiet,
Ābas līdzī noplīstiet! 34102.

Visbiežāk gan latviešu dzīvē maģija parādās rituālos *darbos*; šādas maģijas piemēri dzīvē sastopami ik uz soļa:

Govi cieti aizlaižot, pēdējo reiz to slauc piektdien, lai teļš lektu dienā.

(E. Vēvere — Laudonā.)

Vecā mēnesī kartupeļi jāstāda pēcpusdienā: tad tie aug miltaini.

(M. Brīdaka — Jaunrozē.)

Lai vasaru kāpuri neēstu kāpostus, tad pavasari pēc to iedēstīšanas plīkam vīram nakti ap divpadsmitiem jāņem pelnu kulīte un, nevienam neredzot, jāuzbārsta kāpostiem pelni.

(J. Rigerte — Paņemunē.)

Tenīsa rītā jāvēra zirņu putra ar cūkas galvas pusi. No vāritās gaļas nogriež purnu, aiznes to uz cūku ganībām un ierok, lai cūkas tur vasaru mierīgi ganītos.

(E. Gulbe — Kārdabā.)

Kad kristībnieki, no baznīcas braucot, jau tuvu mājām, tad bērnam atlaiž kājas vaļā, lai ātrāk sāktu stāgāt.

(E. Līkais — Paņemunē.)

Pirmajā ganu dienā gani rumulējas; to dara, lai ganos nenāktu miegs. — Rumulējas arī puīši, lai druvām netrūktu lietus un lai būtu laba raža.

(A. Spulle — Mārupē.)

Ļoti parasti ir tādi burvības piemēri, kuŗos maģiskā darīšana saistās uz visciešāko kopā ar maģisko vārdu. Mīnēsim pāris šīs pēdējās katēgorijas piemēru:

Ja ir iemetusies dzirksts, tad jāiet uz pirti un jā-sit viens akmens gar otru, sakot: situ, situ, ko es situ? — Situ dzirksti! — Lai tā iznīkst, lai tā izzūd kā dūmi, kā pišļi! Tad akmens jāpārsviež pār kreiso plecu, atpakaļ neskatoties.

(M. Macpāne — Alsungā.)

Tenīsa rītā bez saules jāiet uz cūkkūti vai uz cūku kūts augšu (lai sivēni augtu tik lieli līdz kūtsaugšai) un jāzvana ar zvaniem, jābaŗo cūka ar maizi un jādzied:

Ak tu, cūku Tenīsiņ,

Tavu skaistu sivēniņu:

Patī cūka zābakos,

Sivēniņi kurpītēs!

Tad cūkas labi izdodas un aug.

(E. Gulbe — Kārdabā.)

Kad aita bada jērus, tad vajag paņemt slotu, ar to jāt pa ceļu pretim kādam vīrietim un teikt: «Mana aita jērus nemilē!» Vīrs atteiks: «Ej mājās, ej, gan jau milēs!» Tad nu aita vairs nebada savus jērus.

(V. Krieviņš — Daugmalē.)

Pļaut beidzot, kaut uz brītiņu jāatsēstas un jānodzied:

Te, druviņ, tu paliec,

Ne manā mugurā!

Ne es tava nasta biju,

Ne tu mana nesējiņa.

Tas jādara tāpēc, lai vēlāk nejstu visu pagājušā darba grūtumu un smagumu.

(M. Rumpe — Lizumā.)

Zvaigžņu Andžs (brošūrā Seno latviešu apvārdošanas un burvības vārdi, 19—20) min no Vecpiebalgas vērtīgu šīs maģijas grupas burvību, lai prūsakus izskaustu. —

Tā redzam, ka visos maģijas darījumos ir konstatējama labuma pievilksanas vai sekmēšanas un ļaunuma atvairšanas grība, kas tiek realizēta uz preloģiskai (asociātvai) domāšanai atbilstošas pasaules atziņas pamatiem.

Secinājums no tam tāds, ka ir *voluntārais*, ir *racionālais* faktors — abi ir ļoti svarīgi maģiskās kultūras parādību izpratnei un noskaidrošanai. Kuŗš no šiem faktoriem psiholoģiski primārais, kuŗš sekundārais — tas ir speciālu pētījumu uzdevums, un to te neizšķirsim. Vundts (Völkerpsychologie, Bd. IV) katēgoriski nostājas uz voluntārisma pamatiem. Tāpēc viņš nevar pievienoties Frēzera racionālisma (intellektuālisma) uzskatiem (op. cit., 264—265). Vundts domā, ka afekts un grība ir visu burvības priekšstatu un darījumu pamatā (272—273). Ne intelektuāla interese liekot primitīvajam cilvēkam kauzāli saistīt parādības savā starpā, bet tieksme sagādāt afektam gandarījumu (62). Tāpēc ir maģijas, ir mītu izcelšanās sākums meklējams — pēc viņa domām — primitīvā cilvēka afektos un no tiem izejošos grības impulsos (62). — Kultūrvēsturiskās etnoloģijas metodes redzamākais pārstāvis Fr. Grēbners (Das Weltb. d. Prim., 14—20) maģisko parādību izskaidrošanā uzskata par svarīgiem abus (ir racionālisma, ir voluntārisma) momentus. Viņš atzīst, ka maģisko asociāciju (racion. moments) sugestīvo stiprumu līdzī noteic kaislīga tieksme vai mazākais dzīva vēlēšanās (volunt. moments). Tomēr pēdējais neesot nepieciešams priekšnoteikums maģiskajos uzskatos; piem., tādā gadījumā: Austrālijas Votjubaluku ciltij piederīgais rāda ar pirkstu uz vaŗavīksni, un pirksts kļūst liks! Kur te lai meklē grības momentu? (Vundts šai gadījumā teiktu: grības moments te ir baiļu afektā; sk. Völkerpsych., IV, 272).

Tāpēc Grēbners maģijas psiholoģisko pamatu noteikšanā sveras uz *racionālisma* teorijas pusi. Un to darīt viņam ir savs pamats. Jo *ticējumi* jeb *pasīvā maģija* ir *aktīvās maģijas* baze, uz kuŗas šī pēdējā vienīgi iespējama. Bet ne tikai minētajā Votjubaluku *ticējumā*, arī visos latviešu ticējumos pie to izcelšanās noteicēja vieta katrā ziņā pieder *atziņas*, t. i. racionālisma, bet ne *grības* momentam. Tāpat bezpersoniskā spēka pieņēmums, kas saistās ar maģijas sākuma posmu, ir gan laikam arī prāta, bet ne grības akts.

III.

Lai nu maģiskās kultūras *priekšnoteikumus* būtu veidojuši primitīvā cilvēka grības vai prāta momenti — vieni vai otri, atsevišķi vai kopā, tad tomēr *maģiskā darījumā* tie ir

vienmēr abi kopā. Abi šie momenti — voluntārais un racionālais — ir jo svarīgi faktori maģisko darījumu analizē. Tie katrā atsevišķā gadījumā ļauj mums noskaidrot šo darījumu saturu un formu.

Voluntārais moments, kas atklāj mums burvja gribas un vēlēšanās nolūkus, *noteic maģijas saturu*. Šai punktā maģija nāk ciešā sakarā ar reālo dzīvi un tās centieniem.

Latviešu maģija no šī (voluntārā) viedokļa rāda mums visu latvieša *saimniecisko dzīvi* ar latviešu zemnieka rūpēm par paša un bērnu veselību, ar viņa rūpēm par mājas svētību zemkopībā un lopkopībā.

No voluntārā viedokļa *maģija ir māka*, kā apmierināt un piepildīt dzīves vajadzības — galvenā kārtā — *saimniecības nozarē*. Nav neviena soļa latviešu zemnieka dzīvē, ko nerēgulētu savas slepenas zināšanas — pasīvās vai aktīvās maģijas veidā.

Maģijas saturs mums tēlo arī latviešu *sabiedrisko dzīvi*, kas ar savām interesēm tālāk par kaimiņiem vai muižu neiet.

Šis kaimiņu attiecības zīmīgi raksturo šāda t. dziesma:

Kā nāburgs man darīja,
Tā es daru nāburgam:
Nāburgs manu cūku būra,
Es nobūru ļaudaviņ. 31156.

Latviešu zemnieka maģiskās attiecības pret kungu Kr. Barons tēlo Latvju dainu IV d. nelielā (apm. 40 dziesmu) nodaļā, kas apzīmēta ar virsrakstu: «Kungu vārdi, t. i. buršanas jeb aizsardzības vārdi, kad kādās darišanās jāiet pie bargā kunga» (468. lpp.). Citēsim kādu spilgtāku piemēru no šīs nodaļas:

Kad es gāju pie kundziņa,	Ar kundziņu runādams,
Aven' mēle padusē:	Ledu bāzu kabatā:
Ko es pate nevarēju,	Lai izkusa kunga dusmas
Aven' mēle pasacīja.	Kā tas ledus gabaliņš.

31386.

31376.

Par novada, pagasta vai citām vēl plašākām sabiedriskām attiecībām latviešu ticējumos un burvju vārdos nav nekad runas⁵⁾.

⁵⁾ K. Straubergs (Br. Zemes 1934. g. 298. n-rā), rakstīdams par Lauku apburšanu un kaitēšanu, gan min kādu XVII g. s. burvju prāvu, kurā iztiesāta kaitēšana plašākam neražas piemeklētam apgabalam. Burvji labības ziedus nesuši uz elli savam kungam vellam; no turienes viņus atpakaļ nesuši vilkači. — Šāds burvības nostatījums tomēr skaidri rāda, ka šis maģiskais darījums nekādā ziņā nav saistāms ar latviešu dzīves tradīcijām.

Racionālais moments maģijā, turpretim, noteic tās formu. — No formas viedokļa pasīvo maģiju jeb ticējumus var iedalīt šādās trīs grupās: 1) vienkārši ticējumi, 2) analogijas ticējumi un 3) sākuma ticējumi.

1. Vienkāršie ticējumi

ir tādi, kas veidojušies uz pieskares (kontakta) asociācijas pamata:

a) Ja govīs bizo, tad gaidāms pērķona lietus.

(V. Zvaigznīte — Zeltiņā.)

b) Ja dūmi no dūmvada nāk uz zemi, būs lietus.

(E. Līkais — Paņemunē.)

c) Ja virši sāk ziedēt no zaru galotnēm, tad rudzi jāsēj vēl.

(A. Draviņa — Stendē.)

2. Analogijas jeb līdzības ticējumi

ir tie, kas izveidojušies uz līdzības asociācijas pamata:

a) Kas Jāņu naktī guļ, tam labība krīt veldrē.

(A. Spulle — Mārupē.)

b) Ja labā auss dzied, tad dabūs labas ziņas.

(P. Puriņa — Lielstraupē.)

c) Pēc tik gadiem, cik reiz dzeguze pie mājas kūkojusi, šinī mājā kāds mirs.

(A. Štolcs — Vadakstē.)

d) Ja rudens kāvuma cūkai gaŗa liesa, tad būs gaŗa ziema.

(J. Milbergs — Launkalnē.)

Ja liesa bieza, tad būs bieza ziema; ja liesas sākuma gals biezs, bet tālāk tā kļūst plānāka (vai otrādi), tad no sākuma būs daudz sniega, vēlāk — mazāk (vai otrādi).

(E. Gulbe — Kārdabā.)

3. Sākuma ticējumi

blakus analogijas ticējumiem, kam tie ir stipri radniecīgi, sastāda sevišķu visai raksturīgu grupu. Tie arī ir izveidojušies uz līdzības principa pamata, bet klāt te vēl nācis sākuma moments. Analogijas spriedums šais ticējumos tad dibinās uz likuma: kā sākumā, tā visā attiecīgajā periodā! Tādu sākuma momentu dzīvē ir ļoti daudz; tie iedalāmi dažādo mūŗa posmu sākuma grupā (dzimšana, kristības, kāzas, miršana kā sākums aizmūŗa dzīvei) un laika posmu sākuma grupā (gada sākums, gada laiku sākums, nedēļas sākums, dienas sākums).

Mūža posmu sākumi.

a) *No rīta dzimuši bērni agri precas, bet arī agri mirst.* — Ja bērns piedzimst launaga laikā, tad tas sasniedz tikai pusmūžu. Āp launaga laiku dzimušas meitenes paliek ilgi meitās un apprecas tikai pusmūžā. — Vakarā dzimuši bērni sasniedz lielu vecumu; ja tai vakarā debesis zvaigžņotas, tad šādi bērni, lieli izauguši, būs bagāti ar bērniem un bērnu bērniem.

(E. Līkais — Paņemunē.)

b) Ja meitene kristījot padara drēbītes netīras, tad viņa vēlāko dzīvi ar godu nenodzīvos.

(Pabēržu Vilma — Pļaviņās.)

c) Ja laulībās nodziest sēce, tad vienam no laulājiem būs jāmirst.

(L. Prūse — Vecpiebalgā.)

Dažādu laiku sākumi.

a) Ko dara jaunā gada pirmajā dienā, to darīs visu gadu.

(A. Bērziņa — Alojā.)

b) Ja Ziemassvētku pirmās dienas vakarā daudz zvaigžņu pie debesīm, tad nākošā gadā saimniecei būs daudz jēru, ja otru svētku vakarā — tad kalpiem.

(O. Veģe — Paņemunē.)

c) Kas pavasari redz pirmo taurenīti gaišā krāsā, tas vasaru pavadīs gaiši un priecīgi, bet ja redz tumšu — tad vasara būs bēdīga.

(J. Bikša — Daugmalē.)

d) Ja pirmdienā rājas, tad rāsies visu nedēļu.

(J. Kasparovičs — Skrundā.)

Ja pirmdienā izdod naudu, tad tā būs jāizdod visu nedēļu.

(P. Puriņa — Ķempjos.)

Ja pirmdien nāk viesi, tad tie nāk visu nedēļu.

(L. Jansone — Mežotnē.)

e) Ja rītā pieceļoties no gultas izkāpj ar kreiso kāju, tad ir saīdzis visu dienu.

(E. Gulbe — Kārdabā.)

Šīm ticējumu jeb pasīvās maģijas trim grupām atbilst trīs tādas pat aktīvās jeb īstās maģijas grupas. Vienā otrā gadījumā pasīvo maģiju no aktīvās nevar skaidri nošķirt; visumā tas tomēr ir izdarāms, neizlaižot no acīm to, ka ti-

cējums savos pamatos ir tikai konstatējums, bet burvība — vienmēr darījums.

1. Vienkāršas burvības.

a) Lai nesāpētu galva, tad, pirmo reizi pārkonu dzirdot, jāpiesit trīs reizes piete pie akmens.

(Oinaskovu Vēra — Ungurpilī.)

b) Lai aizdzītu prūsakus, tad pavasarī, dzirdot pirmo pārkonu, ar miežu grūžamo stampu jāsit pa istabas sienām un jāsaka: «Tiš, bērni, laukā, tēvs jūs sauc!» Tad prūsaki visi nozūd.

(Smonu Aina — Mazsalacā.)

c) Kad sabaidās, vajaga trīs reizes nospļauties un teikt: «Ne pums, ne kranks, ne asins tecēs, vis būs labi!»

(Doņu Anna — Liepājā.)

2. Analogijas burvības

ir tās, kurās ar kādu vēlamajam sasniegumam līdzīgu darījumu līdzīgos apstākļos grib sekmēt šī sasnieguma iestāšanos.

a) Ja grib, lai sniegs snigtu, tad jādara tā: Ņem baltu aunu un ved to trīs reizes ap akmeni un saka: «Sniedziet, sniegi, balti sniegi!» — Tad trīs dienu laikā būs sniegs⁶⁾.

(L. Krūmiņš — Jaungulbenē.)

b) Loki jāliec tad, kad mēnesim ragi iet kopā; tad liektie loki nestiepjās vaļā.

(Kalsnavā.)

c) Ja nāk lietus mākonis, bet lietus nav vajadzīgs, tad, lai to novērstu, skrej kārķļu krūmā un šķīr to uz visām pusēm. Līdzīgi kārķļu krūmam mākonis izšķīst, un lietus nav.

(L. Kārķliņa — Liezerē.)

d) Kad atnāk kāds ciemiņš, tad vajag ātri tam pasniegt krēslu, lai vistas labi dētu.

(E. Dumpe — Katlkalnā.)

3. Sākuma burvības

ieziņā kāds sākuma darījums vai ar šo darījumu saistīts apstāklis, kas pēc analogijas likuma noteic līdzīgu ieguvumu isākā vai garākā kāda laika posmā:

⁶⁾ Ari igauņi šo burvību pazīst ļoti līdzīgā formā: Gans, lai nebūtu jāiet ganos, apsien baltai kazai saiti ap ragiem un ved to trīs reizes ap lielu akmeni. Tad drīz būs sniegs, un ganos nebūs jāiet. (J. W. Boecler: Der Ehsten abergläubische Gebräuche etc. 88—89.)

a) Bērnām, to kristījot, pieliek naudu klāt; tad visu mūžu viņām būs nauda.

(A. Štolcs — Vadakstē.)

b) Alutiņa *brūverītis*

Biti lika azotē,

Lai tā dziedē *dzērējīņi*

Kā bitīte azotē.

(E. Skabarde — Vaiņodē.)

c) Meitene, lai ilgi būtu jauna un skaista, no krūts ir jāatšķir jaunā mēnesī.

(E. Gulbe — Kārdabā.)

d) Kad Irbe ar Ziemeli bija nonākusi Krūtainu sētā, kur viņi apmetās uz dzīve, viņa teica: «Šovakar jāēd saldaiss pavalgs, lai jaunajā vietā mums būtu salda dzīve.»

(Mežv. ļaudis I, 173.)

e) Linus sēj svaru dienā, lai tie, vēlāk pārdodot, būtu smagāki.

(Z. Šmitčena — Lazdonā.)

*

Tāda ir latviešu maģiskā kultūra sava satura un formas ziņā. — Tās saturs cieši ir saistījies ar lauksaimniecību, kas ir latviešu tautas eksistences pamats. Šīs maģijas raksturīgāko formas iezīmi ir savā laikā jau K. Barons pareizi atzīmējis. Savā apcerējumā *Latviešu māņu kopējs raksturs* (Latv. Dainas I, 196—197) Barons par to tā izsakās: «Katra lieta, lai arī ikdienišķā dzīvē tai nebūtu nekādas īpašas nozīmes, varēja, pēc kaut kādas salīdzināmas īpašības nozīmīgi izlietota, iegūt pārdabisku iespaidu uz cilvēku un viņa nākamību.» Tāpēc, «lai gan māņu bija milzumdaudz, tomēr visiem īsti tautiskiem māņiem ir gluži vienāds, uz parastām līdzībām dibināts raksturs»... Šo latviešu aktīvajai un pasīvajai maģijai raksturīgo līdzības jeb analogijas formas momentu pasvītro arī P. Šmits savā rakstā *Māņi* (Latv. lit. vēst. I, 405—407).

IV.

Uz šīs maģiskās kultūras pamata latviešiem izveidojusies viena — samērā diezgan plaša tautas dziesmu nodaļa. Saskaņā ar P. Šmita spriedumu, ka analogijas burvība pieder pie vecākajiem cilvēces māņiem (Māņi; op. cit., 407), jāsecina, ka arī šī burvības dziesmu nodaļa pieskaitāma ne tikai latviešu, bet cilvēces vecākajiem dzejas slāņiem. Tādā kārtā latviešu dziesmas iegūst svarīgu nozīmi cilvēces dzejas vēstures pētīšanā.

Maģiskās dziesmas latviešiem galvenā kārtā saistās ar visādām ikdienas parašām, bet sevišķi gan ar cilvēkamūža ievērojamākiem svinību gadījumiem (kristībās, kāzās, bērēs) vai *gada svētku* ieradumiem (Ziemsvētkos, metenī, Jāņos, pļaujas jeb rudens svētkos).

Daļa maģisko dziesmu Kr. Barona Latvju Dainās atrodama arī nodaļā «Par dziesmām un dziedāšanu»:

Dziedādama, līgodama Brālam vedu līgaviņu, Lai dziedāja, lai līgoja, Visu mūžu dzīvojot. 5.	Vadait mani dziedādami, Nevadait raudādami, Lai iet mana dvēselīte Pie Dieviņa dziedādama. 7.
--	--

Māmulīte mani rāja, Ka es liela dziedātāja. Tā māmiņa tava vaina: Dziedādama šūpli kāri. 86.	Aizsmakusi es dziedāju, Aizsmakusi gavilēju: Māte mani ielikusi Bez vārdiņa šūpulī. 435.
---	---

Pa puīšam es dziedāju, Pa puīšam gavilēju: Man' māmiņa ielikusi Brāleliņa šūpulī. 346.	Šūpo mani, māmulīņa, Vālodzītes šūpulī: Lai es loku valodiņu, Kā locīja vālodzīte. 360.
---	--

Nodaļā Par dziesmām un dziedāšanu atrodam vēl tādas šīm tikko citētajām gan saturā, gan formā līdzīgas dziesmas: 408., 411., 614., 764., 773. u. c. Visām šīm dziesmām ir *sākuma* un *analogijas* burvības raksturs. — Lietas stāv savstarpīgā sakarā, kā to nosaka primitīvā cilvēka participācijas uzskati. Lai varētu sasniegt vēlamo, šie lietu sakari jāpārzina un, ar sākuma un analogijas momentiem operējot, dzīves norises jāveido pēc vajadzības.

Kristību nodaļā Barons ievietojis pavisam 751 dziesmu (1282—2033). Ar kristībām, tāpat kā ar citiem mūža un gada svētkiem, saistās sevišķi daudz reliģiski-mītoloģisku un maģisku dziesmu. Tā kā uz kristībām ir pārgājusi visa vecā *dzīvības sākuma* maģija, tad, neskatoties uz to, ka kristības ir kristīgas ticības iestādījums, *maģisko dziesmu* skaits kristību parašās ir samērā visai liels — pavisam 16,25%; šis skaits pārspēj pat reliģiski-mītoloģiskās dziesmas, kuŗu ir tikai 11%. Minēsim te tikai dažus tādus tipiskus kristību maģijas piemērus:

Kūmām iedama, kažoku vilku,
Lai auga pādei sprogainas aitas. 1318.

Sēdiet biezi, kūmiņas, nestājet starpas:
Lai auga pādei raženi zobi! 1430.

M..ziet, kūmas, virs akmeņa, Tēva vaina, ne māmiņas,
 Lai pādīte cieti aug, Ka es liela neuzaugu:
 Lai pādīte cieti aug, Palejā liksti cirta,
 Lai nem..za šūpolē. 1589. Zemu kāra šūpulīti. 1672.

No *Ziemsvētku* maģijas minēsim te tādas dziesmas:
 Eima bišu klausīties Negulu, negulu
 Ziemas svētku vakarā. Ziemas svētku nakti,
 Ja bitītes daili dziedā, Lai mani liniņi
 Tad būs silta vasariņa. 33256. Veldē nekrīt. 33279.

Maģisko dziesmu ziemsvētku nodalījumā ir 14—15%.

Meteni raksturo tāda maģiska dziesma:

Ap meteni slaiži laižu,
 Lai liniņi gaŗi aug;
 Ap lieldienu šūpojos,
 Lai telītes baŗojās. 32209.

Metēna maģisko dziesmu ir 33%, bet lieldienas — tikai 7%.

Masku (budēļu, ķekatu, čigānu etc.) dziesmas kā tādas, kam jāveicina auglība, bez burvības pieskaņas nav nemaz domājamas. No visām masku dziesmām ar *maģisku* saturu ir 10%, ar ētisku apm 10—11%, ar aistētisku — 4%, bet ar reliģiski-mitoloģisku saturu 3%. Pārējās dziesmas runā par kādām speciālām masku lietām un šais kategorijās neietelp.

Jāņu maģiju raksturo tādas dziesmas:

Kas iemeta raibu koku⁷⁾ Augstu metu Jāņu zāles,
 Manā govu laidarā? Lai telītes lielas auga,
 Mīla Laime iemetusi, Lai telītes lielas auga,
 Raibu govi gribēdama. Lai tās pulka piena deva.

32436.

32419.

⁷⁾ Gan vēlēšanās satura, gan analogijas formas ziņā šim pilnīgi līdzīgu maģisku darījumu atrodam bībeles stāstā par Jēkabu un Lābanu (1. Moz. 30, 37—39). Jēkabs rīkstēm nodrāza baltas stripas. Nomizotos kociņus viņš ielika silēs avim priekšā. Avis apgājušās „vedās stripainas, lāsaiņas un raibas“. — Nav jādodomā tomēr, ka šī seno ebrēju burvība būtu latviešus ietekmējusi. Jāņu nakti latviešiem ir paraša — no vienas puses — jaunuma atvairīšanas nolūkā mest laidarā: dadžus (32472, 32473), nātras (32487,1), ērkšķus (32487) u. c.; no otras puses — svētības sekmēšanai laidarā met jāņu zāles (32418, 32448). Kāda dziesma (32438) min zelta pušķi, ko mīla Māra, auglību veicinot, laidarā iemetusi; 32436. dziesmas „raibais koks“ arī tā būs jāsaprot: tas būs bijis izpušķots koks (ne mizots, kā vecās derības Jēkabam). Šis 32436. dziesmas oriģināltātei gan satura, gan formas ziņā par labu liecina vēl tas apstāklis, ka Barona dainās ir sastopamas vēl citas šādas „raibuma“ burvības dziesmas:

Kas ielika raibus cimdus Jāņa nakti apģērbos
 Manā govu laidarā? Puse balta, puse melna,
 Mīla Māra ielikuse, Lai aug mani telēniņi
 Raibas govīs gribēdama. 29170. Puse balti, puse melni. 32429.

Un vēl jāpiebilst, ka 29170. dziesmas variantos sastopam šo 32436. dziesmu vismaz trijos nedaudz niansētos atkārtojumos.

Šādu dziesmu Jāņu ciklā ir ap 15%.

Šiem svētku dziesmu cikliem maģijas ziņā pretim stāv cikli, kur apdziedāti dažādi darbi un nodarbošanās. Šais ciklos maģisko dziesmu procents stipri sarūk, bet redzami pieaug ētisko dziesmu procents.

Nodaļā «Gani un ganu dzīve» Barons ievietojis 361 dziesmu; no tām tikai kādas 10—12 ir ar pasīvas vai aktīvas maģijas saturu, t. i. ap 3%. Labu šis ganu maģijas paraugu mums rāda šāds piemērs:

Kad lopus pirmo reiz laiž ganos, tad saimniece, ar sausu eglīti ceļu mēzdama, paklusu tā saka:

Liela gaŗa sausa egle
Pār celiņu nolūzuse.
Lai tik gaŗš vilka ceļš,
Kā šis egles augumiņš,
Lai sakalst vilkam zobī
Kā sausie egles zari. 29427.

Šim sākuma darījumam uz analogijas pamata ir labvēlīgi jāietekmē viss nākošās vasaras ganu laiks. —

Vērpšanas nodalījumā (6968—7120), kur ietelp 152 dziesmas, ar noteikti maģisku saturu ir tikai divas dziesmas (6988, 7118). Vienai dziesmai (7112) tās maģiskais raksturs nav skaidri nosakāms. Tā tad šai nodaļā maģisko dziesmu ir tikai ap 1,5%.

Maltuves dziesmas (7924—8281) saistās ar ļoti vecām darba tradīcijām, kā to rāda šī cikla augstais reliģiski-mitoloģisko dziesmu procents (13%). Maģisko dziesmu te tomēr ir tikai — 2,5%.

Nodaļā Dravniecība un bites (30246—30429) maģisko dziesmu atrodam 2,7%, reliģiski-mitoloģisko 6%, bet ētisko 9%.

Pēdīgi aplēsisim vēl zemkopības nodaļas nodalījumā «Ārājs, labības audzināšana, aršana, sēšana, pļaušana» maģisko dziesmu skaitu attiecībā pret citām gara dzīves virzienu dziesmām. Šai nodalījumā Baronam ir pavisam 283 dziesmas, no kuŗām maģisko ir tikai 10. To starpā atrodam dažus visai skaistus piemērus vecajai, latviešu dzīvē tik parastajai sākuma un analogijas burvībai:

Art es gāju līdumāi:	Metu rūšu gabaliņu
Krūkļa daru lemesnīci;	Tā tautieša tīrumā,
Tik dzeltenis miežu laukis	Lai rūšēja, lai pelēja
Kā tā krūkļa lemesnīce.	Tie tautieša tīrumiņi...
27937, 1.	28061.

Aplēšot šī nodalījuma dziesmas procentos pēc garīgo vērtību kategorijām, rezultātā dabūjam — *magīsko dziesmu* 31½%, reliģiski-mītoloģisko — 10%, aistētisko — 7% un ētisko — 14%.

*

Tā redzam, ka *magiskā dzeja* lielākā vai mazākā mērā ir bijusi viena no latviešu dzīves gaitu pavadonēm — gan ikdienas darbā, gan svētku svinēšanā: visur tur, kur latvietis domājis par savas dzīves celsmi. — Formas ziņā pēc *H. Vernera* *magiskās lirikas iedalījuma* (*Die Ursprünge der Lyrik*, 37—41) latviešu *magiskā lirika* ir sen pāraugusi nesakarīgo, nelōģisko bezsatura vārdu stadiju. Visumā tā ir arī pāraugusi otru — apraksta jeb konstatēšanas attīstības stadiju un ir pacēlusies līdz trešajai augstākajai — tai istās dzejas stadijai, ko *Verners* apzīmē par *magiskas simbolizēšanas* stadiju. Raksturīgākā šīs simbolistiskās dzejas formālā iezīme latviešiem ir *kauzālais* jeb *analogijas parallēlisms*⁸⁾ vai nu slēptā veidā, kā to šie *asīns* vārdi rāda:

Strauja tek Daugaviņa,
Ka nevar noturēt;
Stiepu zaļu dzīpariņu,
Noturēju Daugaviņu. 34155.

vai atklātā veidā, kā tas redzams no sekojošās burvības piemēra:

Vakar vežu baltu kazu
Ap zaļo priedulāju;
Šodien snīga baltī sniegi
Kā baltās gaigaliņas. 34160.

Šis *analogijas parallēlisms* latviešu *magiju* ir vērtis dažkārt (kā tikko citētie piemēri to liecina) tik skaistā dzējā, ka intellīgentam cilvēkam, kam *magija* zaudējusi nozīmi kā *magija*, šīs *magiskās dziesmas* nav zaudējušas un nezaudēs vērtību aistētiskā nozīmē.

V.

No visa iepriekš sacītā redzam: *dzeja* nestāv atsevišķi, nošķirti no pārējās dzīves, bet ir ar to jo cieši kopā saistīta. *Magija* tādā pašā saturā un formā, kā to redzējam neskaitāmos ticējumos un burvības darījumos dzīvē, parādījās arī taut. dziesmās. Pie tam konstatējam, ka dažādos dziesmu

⁸⁾ Nedrīkstam sajaukt šo parallēlisma veidu ar t. s. locekļu parallēlismu (*parallelismus membrorum*), kura divējādo — dabas un cilvēkdzīves — sfairu domu gājieni nav savā starpā kauzāli saistīti.

ciklos ir dažāds maģisko dziesmu procents: svētku ciklos tas ir īsti prāvs, bet *ikdienas darba ciklos* — *diezgan niecīgs*.

Nesaprotama liekas šī konstatējuma beigu puse. Kā izskaidrot to apstākli, ka darba dziesmās maģijas elementi sastopami tikai minimālos apmēros, ja zinām, ka dzejā ir vienmēr atkarīga no dzīves, bet dzīvē latvietim ar katru darbu saistījās neskaitāmi ticējumi un burvības riti? Dzīvē latvietis nevienu soli nav spēris bez savas maģiskas zināšanas un darīšanas. *Dienu* viņš sāk ar pagājušās nakts sapņu zīmēm, un izkāpšana no gultas ar labo vai kreiso kāju jau nosaka viņa gara stāvokli visai dienai; *dienu* viņš pavada maģisku ticējumu un darījumu piesātinātā gaisā, bet beidz viņš *dienu* ar nozīmes pilniem vērojumiem par putniem un lopiem, kokiem un puķēm, vējiem un mākoņiem, rasu, saules rietu un citām zemes un debess parādībām, kas viņu ievēd jau rītdienas un vēl tālākās nākotnes dzīvē. Tāpat tiek iesākta, pavadīta un izvadīta *nedēļa*. Tāpat *gads*. Un tāpat ir ar *māžu*: to ievada dzimšana ar saviem ticējumiem un burvības ritiem; šie ticējumi un burvības darījumi cilvēku pavada kristībās, iesvētībās, laulībā dodoties, bet pēc nāves sarežģītā bērņu rituālā izvada viņu no dzīves. — Drīzumā parādīsies prof. P. Šmita «Latviešu māņu» krājumi, kas apstiprinās mums šo patiesību, zīmējoties uz maģijas lielo izplatību latviešu dzīvē.

Tautas dziesmās, turpretim, ir maz kas manāms no tiem maģijas plūdiem, kuŗos, liekas, bijis pavisam noslēcis latviešu gars. To pareizi ir jau konstatējis Kr. Barons, rakstīdams: «Tautas dziesmās atrodam samērā maz māņu, un no tumšiem, neglītiem māņiem taut. dziesmas gluži atturas.» (Latvju Dainas I, 196).

Kāpēc šai gadījumā tāda atšķirība dzīves un dzejas tradīciju starpā?

Tāpēc, ka tikko minētās dzīves un dzejas tradīcijas pieder *katra savai gara formācijas pakāpei*. — Maģijas kultūru ir radījis cilvēka gars savas nevarīgās bērības gados, kad lietu istā cēloniskā sakarība tam vēl nebija izprotama, bet jautājums par šo sakarību bija jau radies. — *Primitīvāš sabiedrības kopuzskatos* tad izveidojas «maģiskās kauzālītātes» jēdziens; tas dara iespējamu ir pasīvo, ir aktīvo maģiju, kas savos pamatos ir vienāda visu primitīvo tautu kultūrās. Tā tad: šie kādas vairāk vai mazāk noslēgtas sabiedrības *kopīgie uzskati* jeb *kollektīvpriekšstati*⁹⁾ — ir tas dzīvības avots,

⁹⁾ Šiem kollektīvpriekšstatiem kā nozīmīgam faktoram primitīvo kultūru izskaidrošanā pirmie sāka piegriezt nopietnu vērību jau agrāk citā sakarā minētie franču sociologi Ibērs (Hubert) un Mauss (sk. viņu *Esquisse etc.*, 108—122). Viņiem sekoja E. Dürkheims, no kā savukārt ierosmi guvis L. Lévy-Bruhls (viņa kollektīvpriekšstatu raksturo-

kas baŗo un uztur maŗisko kultūru. Œais kolektīvpriekšstos slēpjas arī tā vara, kas nemanot spieŗ katru attiecīgas sabiedrības individu šādus uzskatus pieņemt un respektēt. Nekad vēlākajos attīstības posmos cienība pret kultūras sasniegumiem nav bijusi vienota ar tādu nopietnību, bijāšanu un bailēm kā Œeit — maŗiskās kultūras lokā. Œāda respektēšana ir savukārt atkal jauns faktors, kas stiprina maŗiskās kultūras garu un varu. —

Tādā kārtā maŗija ir īsts *kolektīvgara produkts*. Kr. Barons izskaidro milzumdaudzo latvieŗu māņu vienādo raksturu tā, ka ar tiem «katrs jau no bērnu dienām iepazinās un aprādās» (L. D. I, 197). Nebijis ko brīnītis — tā Barons raksta —, ka «daŗa gudra vecenīte lepojās ar lielāku krājumu māņu, ko, taisnību sakt, nebija grūti pēc pazīstamiem paraugiem arī no jauna sacerēt» (L. D. I, 198). Individuāla vērtību radīšana šādā kolektīvpriekšstatu kultūrā ir stipri apgrūtināta vai pat neiespējama.

Tautas dziesmas šādā tikko notēlotā cilvēkgara bērības posmā nevarēja celties. Tās radījies cilvēka gars savas jaunības *plaukuma* gados, kad cilvēks bija vairāk vai mazāk jau atraisījies no masu kolektīvās bezpersonisko, ārpuscilvēcisko spēku varas un vairāk vai mazāk, savu iekšējo — reliģisko, ētisko, aistētisko — spēku vadīts, jau individuālizējies dzīves dzīvošanā, tās skatīšanā un vērtēšanā; ar citiem vārdiem: *mūsu taut. dziesmas ir tā laika kultūras produkts, kad cilvēkgars mūsu zemē jau bija atšķēlies no primitivitātes lielās vienības un sācis individuālizēties savā latviskajā savdabībā*. Prof. Œmits taut. dziesmu rašanās ziedu laiku aplēŗ, sākot ar XIII un beidzot ar XVI gadu simteni. Œai laikā dziesmās ir iekļuvis vairums tās (ar dažādo svētku rituālu saistītās) maŗijas, ko tur tagad atrodam. Tās ir atliekas no iepriekšējā primitīvās kultūras posma. Lai gan principā nacionālajam garam ir sveŗš un nepieņemams iepriekšējās kultūras pakāpes primitīvā internacionālisma gars, tomēr nevaram iedomāties, ka taut. dziesmu sacerētāji un sacerētājas, būdami kaut arī inteliŗentāki par citiem savā apkārtnē, vienmēr būtu jau bijuŗi *pilnīgi* atbrīvojuŗies no iepriekšējās attīstības pakāpes maŗiskās ietekmes, no kā mazāk inteliŗentais nekad neatbrīvojās. Seviŗki gada un cilvēkmūŗa svētku, kā arī citu svinīgu gadījumu maŗija vēl ilgi paliek vispārīgā godā. Œai dzīves nozarē tradīcija visur un vienmēr ir seviŗki stipra. *Tā izskaidrojams, kāpēc taut. dziesmu ziedu laiki izcēla un*

jumu sk. grāmatas Les Fonctions mentales etc. ievadā, 2. u. turpm. lapp.). No vācu folklorīstiem pazīstamākais, kas par Œo jautājumu rakstījis, ir H. Naumans (Primitive Gemeinschaftskultur, 1921), starp citu ieraudzīdams leiŗu zemniekdzīvē tipisku Œīs kultūras piemēru.

vēlākie laiki saglabāja samērā tik lielu procentu svētku maģijas dziesmu. Ir gan pielaižams, ka daļa šīs svētku maģijas varēja ievēdoties taut. dziesmu formās jau arī priekš XIII gadsimta.

Pretsfātā svētkiem stāv ikdienas dzīve un darbs. Te vienmēr un visur cilvēks var vislabāk parādīt savu patstāvību, neatkarību un iniciatīvu. Te visvieglāk var parādīties cilvēka no vecās tradīcijas atbrīvotā intelliģence ar savu domu, ar saviem centieniem. *Tāpēc tautas dziesmu šais ikdienas dzīves un darba ciklos* (tāpat kā, piem., sakāmvārdos, kas arī ir neatkarīgas intelliģences dzeja) *maģijas procenti ir visniecīgākais.*

Bet te nu tomēr izvirzās vēl kāds svarīgs jautājums. Maģija gan plaukst primitīvās kultūrās, tomēr *istos ziedu laikus tā sasniedz visur tikai augstākās kultūrās*, kad tās kādu nācionālu katastrofu dēļ vai citādi nonāk pagrimšanas vai sabrukuma stāvoklī¹⁰). Tādos dekadences laikos tad maģija no tautas zemākajiem slāņiem iespiežas arī augstākajos slāņos, literātūrā un reliģijā. Šais laikos maģija no neievērojama kultūrdzīves *blakus faktora* (kāda nozīme tai ir bijusi šādās augstākās kultūrās līdz to pagrimšanai) izvēršas pamazām par šo kultūru *galveno, noteicēju* faktoru, kā tas reiz bija bijis primitīvajās kultūrās. Tā tas notika savā laikā senās Ēģiptes kultūras vakarcēlienā; tad maģija tur pārņēma visu dzīvi un reliģiju. — Latviešu kultūrā šāds pagrimšanas laiks iestājās, sākot ar XVII gadsimtu.

Tā latviešu *vecu laiku* kultūra, kas kādreiz agrāk bija parādījusies neatkarīgā valsts dzīvē, taut. dziesmās nav uzglabājusies. Bet tas nenozīmē, ka XII un XIII gadsimta notikumi, kas iznīcināja latviešu politisko patstāvību, būtu iznīcinājuši arī latviešu *vecu laiku* garīgo kultūru visumā. Nē: iznīcināta tā netika, bet tās loks gan stipri sašaurinājās, jo no XIII gadsimta tā saistās tikai ar zemnieksētu. Saknes šai latviešu *vecu laiku* kultūrai no zemes izrautas nebija! Zemnieksētā latviešu *vecu laiku* garīgā dzīve plaukst līdz XVII gadsimtam un sasniedz tādus augstumus, kā nekad un nekur to nav rādījusī citu tautu zemniekkultūra Eiropas kontinentā. — Tautas dziesmas ir šīs latviešu garīgās kultūras svarīgākais liecinieks. Latviešu gara kultūras augsto pakāpi taut. dziesmās redzam vispirms tai momentā, ka primitīvi-maģiskās dzīves centieni ir pakļauti par visām lietām *ētiskās* un citu augstāko gara vērtību katēgorijām (sk. attiecīgos agrākos konstatējumus!). Tomēr vispārsteidzošāko liecību par lat-

¹⁰) Sk. par to — H. Gressmann: Mantik, Magie, Astrologie. Die Religion in Geschichte u. Gegenwart IV, 127.

viešu gara kultūras augstumu nodod *aistētiskais* moments taut. dziesmās. Mums šai sakarā jādomā par taut. dziesmu pantu un tā konstrukciju! Vācu, krievu, arī leišu tautas dziesma ar tādu formu nevar lepoties. Varbūt tikai grieķu mākslas dzejas pants (šīs dzejas ziedu laikos) savas izsmalcinātās tehnikas ziņā noderētu par salīdzināšanas objektu latv. tautas dziesmu pantam? — Tāds aistēts bija līdz XVII gadsimtam latviešu zemnieks. Un šai latviešu aistētiskajai kultūrai bija *vispārīgs, zemes raksturs* (ne tikai viena tautas daļa to reprezentēja, kā, piemēram, grieķu dzejas mākslu, no kuras tautas vairums stāvēja tālu).

No XVII gadsimta visai aktīvā kārtā sāk latviešu dzīvē iespieties sveša ideoloģija, kas vajāja latviešu veco laiku kultūru. Savās svētrunās Mancelis isti uzsāk šo vajāšanas darbu. Sakarā ar to latviešu kultūras radītājs gars pamazām zaudē savu spēku un soli pa solim noslīd otrreizējas bērnības nevarībā. Tautas dzejas radīšanas avoti tiek aizbērti. Toreizējās jaunās kultūras cilvēki (arī latviešu dzimuma!) tautas dzeju uzskata par nevērtīgām blēnām. Dabiski, ka nu latviešu veco laiku kultūras dzīvē iestājas pagrimšana. Bet uzplaukuma nav arī jaunatnestajā kristietības kultūrā, jo jaunais gars neiegūst latvieti radītāja potences (kā spilgts piemērs te mums ir Neredzīgais Indriķis XVIII gadsimtā un XIX gadsimta sākumā, bet Šēnbergs un Vitiņš vēl XIX gadsimta otrā pusē). — Tādā kārtā latviešu kultūras dzīvē iestājas vispārīga pagrimšana¹¹). Sakarā ar to *magiskā kultūra* tautas ticējumu un burvības darījumu veidā aug un XVII, XVIII, arī vēl XIX gadu simtenī sasniedz savus ziedu laikus, rēgulējot katru latviešu soli ne tikai svētku, bet arī ikdienas gaitās tādos apmēros, kā to jau konstatējam šīs nozares sākumā. Pēc mūsu kultūras uzplaukuma līdz XVI g. s. tad (XVII—XIX gadsimtam) tā bija *sekundāra prīmīvitāte*, kurā latvieši noslīdēja.

Vai tad nu šinī laikā, kad praktiski-saimnieciskā magija bija pārpludinājusi visu latviešu dzīvi, nebūtu jāgaida, ka tā pārpludinās arī tautas dzeju? Uz magiju zīmējoties, taut. dziesmas mūsu kultūras dekadences laikā tomēr visumā saglabāja savu ziedlaika stāvokli. Tai laikā, kad ziedēja dziesmu kultūra, magijai nebija tās dominējošās varas, lai tā būtu spējusi ņemt virsroku par gara dzīves citām (religiģijas, ētikas, aistētikas) sfairām, kas arī tiecās atklāties taut. dziesmās; bet

¹¹) Šai laikā vecās parašas, zaudējušas vecās ticības pamatu, pārvērtās par aplamiem māņiem. Kr. Barons (Latv. Dainas I, 198) ļoti pareizi raksturo šī latviešu kultūras perioda traģēdiju: tad „vecās pagānu ticības kults jau sen bija sagruvis, bet kristīgā ticība vēl nebija spējusi pilnīgi un pēc sava īstenā satura tautā nodibināties.“

kad maģija, uzziedējusi un pārņēmusi tautas garu, būtu varējusi arī taut. dziesmās dominēt, latviešu kultūras un līdz ar to arī dziesmu radīšanas norise bija jau iestingusi un visumā apstājusies, tā ka šī mūsu kultūras dekadences jeb sekundārās primitivitātes laika maģija t. dzejā varēja iespīesties vēl tikai niecīgos apmēros.

Tādā kārtā ir izskaidrojams, kāpēc tautas vēlāko kultūras periodu dzīvē uzplaukušā maģija neietekmēja dzeju. Neintelligento masu producēta, visumā dzejas formā nepārlieta, šī maģija atrada citu jau iepriekš (šī raksta III nodaļījumā) apskatīto ticējumu un burvību veidu, kā izpausties.

Šo tiro maģiju mēs esam jau pietiekoši raksturojuši. Bet tā kā ticējumos un burvības darījumos bez ierobežojuma dominēja tikai maģiskais gars, tad šo ticējumu un burvības darījumu iepriekšējā analizē vēl nebija iespējams izsmelt visu maģijas kā kultūrdzīves faktora problēmatiku. Tāpēc noslēgumā vēl apskatīsim maģijas un citu gara dzīves sfairu savstarpīgo attiecsmi latviešu kultūrdzīvē.

VI.

Kas ir maģija savās attiecībās pret reliģiju, ētiku un aistētiku? No tāda viedokļa mēs maģijai vēl neesam piegājuši un to apgaismojuši. Taut. dziesmas, kas visumā ir latviešu reliģijas, ētikas un aistētikas mantu klēts, glabā savos vērtību apcirkņos arī maģiskā gara mantas — gan no primitīvajiem mūsu kultūras priekšlaikiem, gan pa daļai arī no vēlākajiem mūsu kultūras pagrimšanas pēclaikiem. Tāpēc taut. dziesmu viela ir visai noderīga šī jautājuma apgaismošanai.

Kāda tad nu ir mūsu taut. dziesmu liecība par maģiju kā cilvēces gara kultūras problēmu?

Te mums jāatceras kāds no iepriekšējiem konstatējumiem (sk. 24.—25. lpp.), ka vienā no svarīgākajām latviešu darba nozarēm, ko Barona Dainas attēlo nodaļā «Ārājs, labības audzināšana, aršana, sēšana, pļaušana», lielākais skaits dziesmu dibinās ne uz maģijas (3½%), bet gan uz morāles (14%), reliģijas (10%) un aistētikas (7%) vērtību pamatiem. Tāpat — saskaņā ar iepriekšējo konstatējumu — tas bija arī citu darbu nozarēs. Pat tik raksturīgā svētku dziesmu nodaļā kā masku dziesmās (sk. 23. lpp.) ētisko vērtību dziesmas stāv līdzsvarā ar maģiskajām; pirmajām pat ir tendence ņemt virsroku par pēdējām (maģiskajām). Ja šīm ētiskajām dziesmām vēl pievienojam reliģiskās un aistētiskās kategorijas dziesmas, tad jāsecina, ka arī šai masku dziesmu nodaļā augstāko gara vērtību sfaira stāv noteiktā pārsvarā par maģisko.

No tam varam spriest, ka no XIII—XVI g. simtenim, kad bija taut. dziesmu sacerēšanas galvenais laiks, latviešu tauta ne tik vien ir bijusi *pārejā* no maģijas uz gara dzīves augstākajiem veidiem — ētisko, aistētisko, reliģisko, bet gan, ka *tai laikā gara dzīves augstākās formas bija jau noteikti kļuvušas par vadītāju faktoru tautas dzīvē*. Šai faktā saskatāms vienā un tai pašā reizē gan svarīgs latviešu dzīvotspēju dokumentējums, gan arī vērtīga garantija latviešu kultūras attīstības nākotnei.

Ticējumu un burvības ritu šauri - praktisko saimniecības garu, ar ko iepazināmies, noskaidrojot maģijas jēdzienu, nedrīkstam identificēt ar latviešu kultūras garu! Šis ticējumu un burvības darījumu gars, kā redzējām, ir pa daļai atliekas no *prīmārās prīmīvitātes*, bet galvenā kārtā tas ir XVII, XVIII un XIX gadsimta — tā sauktā vācu (Latgalē — poļu) kultūras laikmeta — *sekundārās prīmīvitātes* produkts. *Latviešu kultūras īstais gars šais tīrās maģijas pieminēšos var parādīties tikai visai mazā mērā, jo, kā jau agrāk citā sakarā (sk. 26. lpp.) uz to aizrādījām, tautu maģiskā attīstības posma prīmītvā kultūra ir stipri internacionāla (gan sava satura, gan izpausmes formu ziņā).*

Tautu kultūru īstās dzīvības spējas parādās tikai gara dzīves augstāko sfairu — reliģijas, ētikas un aistētikas — vērtību radīšanā.

Reliģijas sfairā gara centieni gan vēl var saistīties (un faktiski arī vienmēr lielākā vai mazākā mērā saistās) ar maģiju. Lai gan visas vēsturiskās reliģijas stingri šķiņ reliģiju no maģijas, tomēr pirmā pēdējo pilnīgi no savas sfairas nekad neizslēdz. Tā, piem., seno babiloniešu un ēģiptiešu reliģijā *baltā* maģija bija atļauta un ieņēma samērā svarīgu vietu reliģiskajā kultā (sk. par to *H. Gresmana* Mantik, Magie etc, 127. lpp.). Tāpat tas bija arī bībeles vecās¹²⁾ un arī vēl jaunās derības reliģijā. Tāpat arī latviešu kultūras dzīvē reliģiju nav iespējams pilnīgi nošķirt no maģijas. Reliģija latviešiem var saistīties gan ar *balto*, gan *melno* maģiju.

¹²⁾ Dievs pats pavēl Mozum un Āronam ņemt pilnas sauļas pelnu (resp. sodrēju) no krāsns un, faraonam redzot, tos kaisīt pret debesīm, lai tie izput pa visu Ēģiptes zemi un kļūst par trumiem, kas izsitas ar pūtēm (melnās bakas!) pie cilvēkiem un lopiem. Mozus un Ārons tā dara, un darījuma maģiskās sekas arī parādās (2. Moz. 9, 8—10). Cits analogijas burvības piemērs. Lai izrāeļa bērni tiktu glābti no indīgu čūsku kodieniem, Dievs lika Mozum taisīt vara čūsku un celt to redzamā vietā, lai katrs, kam čūska iekodusi, šo vara čūsku varētu uzlūkot un izveseļoties. (4. Moz. 21, 8—9).

Baltās maģijas piemēri:

Plūciet, meitas, baltābolu, Baltu bērza rīksti griežu,
Metiet govu laidarā, Raibas govīs ganīdama;
Lai Dievs dod tik gosniņu, Lai Dievs dod tik telišu,
Cik ābolu laidarā. 32448, 6. Cik lapiņu bērziņā. 28968.

Kūmām iedama, dālderus miju;
Dievs dod pādam dukātus mīt. 1323.

Tādu dziesmu ir visai daudz; minēsim te vēl tikai dažas no tām: 1326 (ar daudz var.), 32417, 32453 u. t. t.

Melnās maģijas piemēri:

Skaugīts man nevēlēja Ļaudis manu augumiņu
Zaļu zāli telītēm. Kā zvārguli zvadzināja.
Dod, Dieviņi, skaugītim Zvadzin', Dievs, ļaužu mēles
Zaļu zāli uz acīm. Dziļā elles dibenā.
(E. Šķietniece — Druvienā.) (V. Zemīte — Rembatē.)

Sevišķi pret muižu un pret kungu latvietis ir vērsis šo melno maģiju:

Ai, Rāviņa, moku muiža Dievs, dod mūsu kundziņam
Pašai kalna galiņai. Svina kājas, alvas acis,
Kad Dievs dotu, ka iegrimtu Ar kājām nestaigāt,
Pašai elles dubenai. Ar acīm neredzēt. 31459, 1.
31407 (var.)

Līdzīga satura ir starp citām vēl tādas dziesmas: 31281—82, 31404, 31460—61 u. c. Par tādām dziesmām nevaram sacīt, ka tās nesaistītos ar reliģiju (lai gan vienā otrā gadījumā muiža un kungs rāda, ka tā ir jau dekadences laika reliģija), bet vēl mazāk varam teikt, ka tās nebūtu maģiskas dziesmas.

Arī *aistētikas* sfaira latviešiem nav bijusi pilnīgi neatkarīga no maģijas. Uz dažādu *sākuma* un *analoģijas* burvību pamata ir cerēts iegūt daiļumu, kā to šādi ticējumu piemēri āda:

Zaļā ceturtdienā no rīta jāēd dzērveņu ogas, tad visu gadu būs sarkani vaigi.

(M. Millere — Mazsalacā.)

Mātei grūtniecības laikā jāmazgā pienā mute, lai bērns būtu skaists, balts.

(E. Gulbe — Kārdabā.)

Tādā pat nolūkā — pēc Kr. Barona ziņām — māte mazam bērnam ieslauc no krūts pienu acīs un ar mīkstu baltu lupatiņu noslauka. Dažreiz arī, bērnu mazgājot, iepilina drusku piena ūdenī. (L. Dainas I, 469. lpp.). Uz līdzīgu

ticējumu pamata meitenēm un jaunavām, lai kļūtu skaistas, bija piens jāēd vai tajā — tāpat kā āboliņa rasā — jāmazgājas. Taut. dziesmas rāda šīs maģijas piemērus:

Es mutīti nomazgāju	Jauni puīši nezināja,
Āboliņa rasiņā,	Kā meitiņas baltas aug:
Lai zied mani balti vaigi	Pienu ēda, pienu dzēra,
Kā sarkan(i)s āboliņš.	Pienā muti nomazgāja.
(Austra Krūmiņa — Rembatē.)	2929, 5.

Par šo piena maģiju P. Šmits savā laikā ir jau rakstījis (Etn. rakstu kr. I, 29—30) un aizrādījis uz Barona dainu šādām samērā daudzajām taut. dziesmām, kur maģija ar aistētiku sadodas roku rokā.

No visām tām gara dzīves augstākajām sfairām, kas parādās taut. dziesmās, tikai *ētika* ir tā, kuŗa *pilnīgi* atbrīvojas no maģijas. *Ētika* maģiju principiāli izslēdz, jo nevar uzskatīt kādu darījumu par *ētisku*, ja tam ir maģiska pieskaņa vai nokrāsa. *Maģija* un *ētika* ir divi cilvēkgara dzīves poli, kas stāv viens otram pretī un tur kopā visu cilvēces kultūrdzīvi.

Tāpēc progresā kritērijam no maģijas uz kultūrdzīves augstākām attīstības stadijām der ne tik daudz reliģijas vai aistētikas, cik *ētikas sasniegumi*¹³). Tikai *ētiskās dzīves sfaira* var būt vienīgais visdrošākais liecinieks kādas kultūras pašreizējo ieguvumu cilvēciskajam augstumam; tikai *ētiskā dzīve* var būt arī labākā garantija kādas kultūras nākotnes sasniegumu iespējai.

Ko tad nu beigās, ar šo *ētisko mērauklu* latviešu tautas dziesmās atspoguļotai kultūrai pieejot, varam teikt par šīs kultūras sasniegumiem un iespējām?

XIII—XVI g. s. mēs bijām jau tālu aizgājuši cilvēka gara dzīves liču-loču attīstības ceļā, kuŗa vienā galā ir *maģiskā* celtniecība, bet otrā — *ētiskā*. Taut. dziesmas rāda, ka latvietis jau toreiz, par savu labklājību rūpēdamies, pret savas dzīves ļaunumu ir cīnījies galvenā kārtā ne ar *maģiju*, bet ar *tikumu* (it sevišķi ar darba *tikumu*)¹⁴), kā to sekojošā dziesma teic:

Saka mani burt mākam,
Vēl es burti nemācēju:
Buŗ manā tīrumā
Pieci sirmi kumeliņi. 28116.

¹³) Arī loģiskās domāšanas sasniegumi, kā šī raksta beigās redzēsim, var noderēt par šādas cilvēciskas kultūras augstumu kritēriju. Bet šie sasniegumi neparādīsies ne latv. tautas dziesmās, ne dzejā vispār.

¹⁴) Kas ir latviešu *tikuma jēdziena* īpatnis, nacionālais saturs — par to šē tagad runāt nav mūsu uzdevums. Agrāk šai jautājumā esmu publicējis nelielu populārzinātnisku apcerējumu Senču *tikums* — mūsu tagadnes un nākotnes pamats. Rīgā, 1936.

Šo patiesību apstiprina galvenā kārtā jau agrāk konstatētais fakts, ka darba dzīvē ētiskās dziesmas ir nesamērīgi lielā pārsvarā par maģiskajām.

No maģiskās dzīves uz ētisko — tāda ir viena no iezīmīgākajām līnijām cilvēces kultūras attīstības gaitā; šo patiesību arī latvieši illūstrē ar savas gara dzīves norises piemēru.

Ģēte Fausta garīgajos centienos rāda šo pāreju — no maģiskās uz ētisko dzīvi. Savā balādē Mantracis (Schatzgräber) Ģēte vēl skaistāki attēlo šo cilvēka gara dzīves norisi. Te rādīts cilvēks, kas savas dzīves postu, grūtumu un neļaimi grib pārvarēt un novērst ar to apslēpto mantu, ko viņš ar burvības palīdzību tumšā pusnaktī izraks no zemes. Šo darbu darot, mantracim parādās skaists jauneklis, rokā mirdzošu kausu, ko tas pasniedz mantracim:

Trinke Mut des reinen Lebens!

Grabe hier nicht mehr vergebens!

Tages Arbeit, abends Gäste!

Saure Wochen, frohe Feste!

Sei dein künftig Zauberwort.

Lai varētu dzīvot tīro cilvēkdzīvi, tad vajag lielas ētiskas drosmes, liela ētiska spēka, kuŗa prīmīvajam cilvēkam, kas dzīvo vienās bailēs no daimoniem un citām pārdabiskām, bezpersoniskām varām, nemaz nav. — Šo cilvēkgara attīstības gaitu no maģijas uz tikuma dzīvi ir labi sapratis arī J. Janševskis. To viņš tēlo ar latviešu dzīves piemēru savos «Mežvidus ļaudīs». Irbe ir mantojusi no vecāsmātes burvju māku. To viņa arī ne vienu vien reiz izmanto dzīvē (Lāča vārdi «Mežv. I.» I, 74; piena vārdi — turp., 200—201). Tomēr, blakus Ziemeļim cīnīdamās, ne ar maģiju viņa uzvar toreizējās dzīves briesmīgo likteni. Tas notiek ar tikuma spēku, ar kuŗa nākotnes izredzēm un svētību Janševskis liek Irbei noslēgt stāstu par Mežvidus ļaudīm (sk. II d. beigas).

Tāda ir attieksme maģijas un citu gara dzīves sfairu starpā. Tā tas ir cilvēces un arī latviešu kultūrā. Garīgi tā aug cilvēks — no maģiskās uz ētisko dzīves celsmi. Kāds no maģijas pētniekiem T. V. Dancels, kas publicējis grāmatu par prīmīvo maģiju un veco augstkultūru (Meksikas, Peru, Ēģiptes, Ķīnas, Indijas u. c.) maģisko zinātņi, domā, ka cilvēka attīstības gaita iet no maģijas uz *techniku*¹⁵⁾. Šāds

¹⁵⁾ Šai sakarībā viņš tā raksta (Magie u. Geheimwissenschaft, 9—10): „So prägen wir die Bezeichnungen magischer und technischer Mensch, oder in lateinischem Ausdruck: Homo divinus

pretnostatījums nav loģisks; tas neder tāpēc, ka šādā iedalījumā principium divisionis nav viens un tas pats. Maģija ir cilvēka mentālītātes *primārs* elements. Bet tehnika ir rīcība, kas no šādas vai tādas mentālītātes izaugusi, tā ir vienmēr kādas mentālītātes *sekundāra* parādība. Maģiju bez tuvāka paskaidrojuma nevar nostatīt pretim teknikai kā tādai, jo maģijai pašai arī ir *sava tehnika!* Saprotams, ka mūsu laikiem, saskaņā ar mūsu pasaules uzskatu, ir atkal sava tehnika, kas, zināms, pilnīgi atšķiras no maģiskās tehnikas. Tāpēc tad, ja nu mēs katrā ziņā gribētu ņemt *techniku* kā iedalīšanas principu, cilvēka attīstības gaitu varētu gan tvert tādā schēmā: no *preloģiskās* (maģiskās) tehnikas uz mūsu dienu *loģisko* (zinātnisko) *techniku!* Šāds cilvēkkultūras norises skatījums (resp. šīs norises iedalījums) no loģikas viedokļa ir pilnīgi iespējams. Bet tam ir tas trūkums, ka tas balstās uz kādas sekundāras cilvēka gara dzīves iezīmes. Ja gribam cilvēka gara attīstības gaitu fiksēt tās dziļākajā būtībā, tad dabiski jāpaliek pie tāda iedalīšanas principa, kas ņemts no šī gara primārajiem elementiem.

Tāpēc — blakus tai attīstības schēmai (no maģijas uz ētiku), ko jau esam minējuši — ir iespējama vēl cita, proti: no preloģiskās (maģiskās) domāšanas, kas dībinās uz t. s. maģisko kauzālītāti, uz loģisko (zinātniskās kauzālītātes) domāšanu. No maģiskā uz loģisko cilvēku.

Tā kā augstākajās gara dzīves sfairās maģijai visnoteiktāki pretī stāv loģika un ētika, tad cilvēka gara attīstības norise ir tverama schēmā: no *Homo divinans* uz *Homo moralis* un *Homo logicus!* Šie attīstības gala sasniegumi (homo moralis un homo logicus) nav, zināms, savā starpā identificējami. Viena un tā pati attīstības gaita var rezultātā dot šos divējādās kvalitātes sasniegumus, kas ne vienmēr var tikt apvienoti vienā cilvēkpersonā. — *Homo moralis* un *homo logicus* ir divi augstākas kultūras tipi, kas nostājas pretī primitīvas kultūras *homo divinans* tipam. Bet abi divi — gan *homo moralis*, gan *homo logicus* — tomēr ir tikai ideāls, ko visumā cilvēki nekad nesasniedz, jo tie no maģijas galīgi nekad neatsvabināsies arī modernās lielpilsētas tehniskajā dzīvē. Un tas tā ir tāpēc, ka cilvēka psihē ir elementi, kas ētikai un loģikai nav pakļaujami.

und *Homo faber*. Es ist dabei hervorzuheben, dass der Entwicklungsgang der Kultur überhaupt sich als ein Verlauf darzustellen scheint, an dessen Anfang der magische Mensch, der *Homo divinans*, an dessen Ende der technische Mensch, der *Homo faber*, steht.“ — „Magischer und technischer Mensch, das sind die Gegensätze, die sich uns als die ausgeprägtesten Unterschiede erweisen.“

Izmantotā literatūra.

- L. Adamovičs: Ceļā uz pilnību. Vispār. reliģiju vēstures un Izrāēja rel. vēstures viela. Rīgā 1928.
- Kr. Barons: Latviešu māņu kopējs raksturs. Latv. Dainas I. Rīgā 1922. Izmantoti arī citi Dainu sējumi.
- Joh. W. Boecler: Der Ehsten abergläubische Gebräuche etc. St.-Petersburg 1854.
- K. Beth: Religion und Magie. 2. Aufl. Leipzig u. Berlin 1927.
- C. Clemen: Deutscher Volksglaube und Volksbrauch. Die Bücherei der Volkshochschule, Bd. 23. Bielefeld u. Leipzig 1925.
- Th. W. Danzel: Magie und Geheimwissenschaft. Stuttgart 1924.
- J. G. Frazer: The Golden Bough. A Study in Magic and Religion. 12 daļās 1911.—1915.
- Fr. Graebner: Das Weltbild der Primitiven. München 1924.
- H. Gressmann: Mantik, Magie, Astrologie. Die Religion in Geschichte u. Gegenwart. (Handwörterbuch.) Bd. IV. Tübingen 1913.
- H. Hubert et M. Mauss: Esquisse d'une Théorie générale de la Magie. Année Sociologique. Paris 1904, VII Année, 1902—1903.
- J. A. Jansons: Senču tikums — mūsu tagadnes un nākotnes pamats. Rīgā 1936.
- J. H. King: The Supernatural, its Origin, Nature and Evolution, in two voll. London, Edinburgh, New York. 1892.
- Edv. Lehmann: Die Anfänge der Religion u. die Religion der primitiven Völker. Die Kultur der Gegenwart, Teil. I. Abt. III, 1. Die Religionen des Orients etc. Leipzig u. Berlin 1913.
- L. Lévy-Brühl: 1) Les Fonctions mentales dans les Sociétés inférieures. Paris 1910. Vācu izd.: Das Denken der Naturvölker. Wien u. Leipzig 1926.
2) La Mentalité primitive. Paris 1921. Vācu izd.: Die geistige Welt der Primitiven. München 1927.
- H. Naumann: Primitive Gemeinschaftskultur. Jena 1921.
- M. P. Nilsson: Primitive Religionen. Religionsgesch. Volksbücher III Reihe 13./14. Heft, Tübingen 1911.
- K. Straubergs: 1) Piezīmes pie dažām latviešu burvju grāmatām. I. M. M. 1923.
2) Maģija. Latv. konversācijas vārdnīca, 99. burtn. Rīgā. 1936.
3) Lauku apburšana un kaitēšana. Br. Zeme 1934. Nr. 298.
4) Buramie vārdi. Senatne un māksla I. Rīgā 1936.
- P. Šmits: 1) Latviešu mitoloģija. Otrs izd. Rīgā 1926.
2) Daži jautājumi par tautas dziesmām. Etn. rakstu krāj. I. Rīgā 1912.
3) Māņi. Latv. liter. vēst. I. („Literatūras“ izd.). Rīgā 1935.
- H. Schurtz: Urgeschichte der Kultur. Leipzig u. Wien 1912.
- A. Švābe: Burvība. Latv. konvers. vārdn. II sēj. Rīgā 1928.—1929.

- F. J. Treiland (Brīvēznieks): Materialy po etnografiji latyšskavo pļemēni. Trudy etnogr. otd. Kn. VI. Moskva 1881.
- R. Thurnwald: Psychologie des primitiven Menschen. Handbuch der vergl. Psychologie, Bd. 1, Abt. 2. München. (Bez gada skaitļa.)
- H. Werner: Die Ursprünge der Lyrik. München (Leipzig) 1924.
- W. Wundt: Völkerpsychologie. Band IV — Mythos u. Religion. 2. Aufl. Erster Teil. Leipzig 1910.
- Zvaigžņu Andžs: Seno latviešu apvārdošanas un burvības vārdi. 1930.

Bez tam šai rakstā ir izmantoti autora paša vāktie ticējumi un burvības materiāli.

Satura pārskats.

Maģija kā Eiropas tautu kultūras faktors: vecajos laikos, vidus laikos un jaunlaiku sākumā (3). Latviešu dzīvē sastopamo burvju formulu iedalījums (4). Šī apcerējuma uzdevums (4).

I.

Kas ir maģija? (4—5). Maģijas voluntārā teārija (5—8) ar attiecīgiem latviešu dzīves piemēriem (6—7). Racionālisma teārija (8). Maģiskā pasaules izpratne balstās uz participācijas (9) un preloģiskās jeb asociatīvās domāšanas (9—10) pamatiem.

II.

Pasīvā maģija (ticējumi) un aktīvā jeb istā maģija (11). Kas ir ticējums? (11). Vēl viens priekšnoteikums — ticība brīnišķam spēkam, bez kā aktīvā maģija nav iespējama (11—12). Kā saukti latviešu maģi? (13). Kā iespējama maģiskā iejaukšanās dabas dzīvē? (13). Maģiskā rituāla veidi: maģiskie vārdi (13—14), maģiskie darbi (14—15), vārdi un darbi kopā (15). Visos maģijas darījumos ir konstatējams kā voluntārais, tā racionālais moments, bet jautājumu par to, kurš no tiem psiholoģiski primārais, zinātne nav vēl izšķīrusi (16).

III.

Maģisko darījumu analizē kā voluntārais, tā arī racionālais moments ir ļoti svarīgi faktori (16—17). Voluntārais moments noteic maģisko darījumu saturu, resp. burvja gribas un vēlēšanās nolūkus (17). Racionālais moments maģijā noteic tās formu (18). Ticējumu (pasīvās maģijas) iedalījums no formas viedokļa: 1. Vienkāršie ticējumi (18); 2. Analogijas jeb līdzības ticējumi (18); 3. Sākuma ticējumi (18—19): Mūža posmu (dzimšana, kristības etc.) sākumi (19). Dažādu laiku (diena, nedēļa etc.) sākumi (19). Burvības darījumu (aktīvās maģijas) iedalījums no formas viedokļa: 1. Vienkāršas burvības (20); 2. Analogijas burvības (20); 3. Sākuma burvības (20—21). Satura ziņā latviešu maģiskā kultūra jo cieši saistījusies ar lauksaimniecību, formas ziņā šo maģiju iezīmīgi raksturo līdzības jeb analogijas moments (21).

IV.

Tautas dziesmas, kas veidojušas uz tikko apskatītās maģiskās kultūras pamatiem (21—25). Maģiskās dziesmas nodaļā „Par dziesmām un dziedāšanu“ (22). Kristību nodaļas maģiskās dziesmas (22—23). Ziemsvētku (23), meteņa (23), lieldienu (23), masku (23), Jāņu (23—24), ganu (24), vērpšanas (24), malšanas (24), biškopības (24) un zemkopības darba (24—25) maģiskās dziesmas. — Lielākā vai mazākā mērā maģiskās dziesmas latvieti ir pavadījušas gan ikdienas darbā, gan svētku svinēšanā (25). Šo maģisko dziesmu raksturīgākā dzejas formas iezīme — kauzālais jeb analogijas paralēlisms (25).

V.

Maģija dzīvē un maģija dzejā cieši saistās savā starpā (25). Kā izskaidrojams apstāklis, ka maģisko dziesmu procents tikai svētku ciklos ir visai ievērojams, bet ikdienas darba ciklos samērā niecīgs? (26—30). Prīmārās primitivitātes maģija (26—27). Latv. taut. dziesmas ir vēlāka attīstības laika produkts (27—28). Maģiskās dziesmas saglabājas tikai tradicionālā svinību ciklos (28). Maģijas ziedu laiki — augstākās kultūrās to pagrimšanas gadījumā [sekundārā primitivitāte] (28). Latviešu kultūras augstais līmenis priekš XVII g. s. (28—29). Šīs kultūras pagrimšana un noslidēšana sekundārā primitivitātē (29). Maģijas plūdi, kas šai laikā pārņēma tautas dzīvi, nevarēja pārplūdināt taut. dzeju, kuŗas radīšanas norise tad bija jau apstājusies (29—30). Šī vēlākā dekadences laika maģija visumā palika dzejas formā nepārlieta. (30).

VI.

Kas → saskaņā ar taut. dziesmu liecību — ir maģija savās attiecībās pret reliģiju, ētiku un aistētiku? (30—34). Laikā no XIII—XVI g. s. gara dzīves augstākās (ētikas, aistētikas, reliģijas) formas bija jau kļuvušas par vadītāju faktoru latviešu dzīvē (31). Iepriekš apskatīto ticējumu un burvības ritu maģija, kas latviešu dzīvē īsti izveidojusies tikai sākot no XVII g. s., nedrīkst tikt identificēta ar latviešu kultūras garu (31). Reliģijas un maģijas attiecības vispār (31); šīs attiecības latviešu dzīvē pēc taut. dziesmu liecības (31—32). Aistētika un maģija (32—33). Ētika un maģija (33). Latviešu kultūras stāvoklis šo attiecību perspektīvā (33—34). No maģiskās dzīves uz ētisko dzīvi — tāda ir viena līnija cilvēka garīgās augšanas norisē, un tā ir veidojies arī latvietis (34—35). Otra līnija ved no maģiskā un loģisko cilvēku (35). Homo moralis un homo logicus kā ideāls (35).

Izmantotā literatūra (36—37).

La 1094

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0310067042

Ln 1094

15 MAI 1937